

BESEDA

E L E K T R O N S K A K N J I G A

Fran Erjavec

Domače in tuje živali

O M N I B U S

BESEDA

Fran Erjavec

DOMAČE IN TUJE ŽIVALI

*»Domače in tuje živali v
podobah« — izbor*

To izdajo pripravil

Franko Luin

franko@omnibus.se

ISBN 91-7301-136-3

beseda@omnibus.se

www.omnibus.se/beseda

Vsebina

UVOD	5
I. Pomladanski dan	5
II. Mnogovrstnost živali	9
III. Človek	11
IV. Človek je gospodar na zemlji	15
V. Ne muči živali!	18
VI. Ljubi bralec!	21
PES	23
MAČEK	35
MIŠ	48
JEŽ	55
KRT	58
JAZBEC	62
PTICE, ČLOVEŠKE PRIJATELJICE	68
Ptičje življenje	72
Gnezditev in valitev	75
Mladiči	80
Selitev	83
Ptice, naše dobrotnice	89
Ne preganjajte ptičev!	94

KURA	99
TAŠČICA	106
VRABEC	112
KOS	118
ŠTRK ALI ŠTORKLJA	121
MEDVED	126
VOLK	131
RIS	135
BOLHA	138
ŠČIPAVEC ALI ŠKORPIJON	141
KLOP ALI KLEŠČ	144

UVOD

I. Pomladanski dan

Lep božji dan je danes! Sončna gorkota je razkadila mokrotne megle, ki so se vlačile dolgočasno po dolinah in od gozda do gozda. Umirili so se tudi mrzlotni vetrovi, tihi mir kraljuje v zraku. Komaj je čutiti toplo sapo, ki se igra z mladim cvetjem stare jablane pred našo hišo. Davno že ni sijalo sonce tako prijazno na zemljo in topli žarki povsod zbujejo novo življenje. Nešteta množica bilk in trav, brstov in cvetov rije zdaj iz nje. Novo živo zelenje odeva spet gozd in loko, ki jo je bila poprej posušila in obrila mrzla burja.

Na kraju gozda se spet paše živina. Pastir piska na piščalko, ki si jo je izvil iz vrbove šibe. Po njivah je vse živo. Kar koli more gibati, vse orje, seje, koplje, sadi, kakor veleva v zraku škrjanček: »Delaj, delaj, delaj, orji, orji, orji, sej, sej, vrzi, vrzi!« Le stara bolehná ženica je ostala doma. Vso zimo si je želela, da bi ji Bog dal učakati pomladi. In čakala jo je. Danes je prvokrat sedla na klopco pred hišo, mlado zelenje dobro de njenim očem in sonce ji pregreva premrle ude. Ženica je vesela lepega dne in hvali Boga in njegovo dobroto.

Ne daleč od tod pod lipo sredi vasi se je zbrala mladina, brezskrbna skače po mehki travi ter se igra, kakor se je igrala lani in predlani in kakor se je igrala mladina pred sto in sto leti. Tako se je tudi igrala nekdanja siva žena na klopici v onih letih, ki ji zdaj že uhajajo iz spomina.

Kar koli živi, vse je veselo življenja; kakor prerojena je vsa narava. Veselimo se tudi mi! Odložimo za čas vsakdanje skrbi in težave, naužijmo se lepega časa!

*Podaj mi, bratec moj, roko,
pod milo pojdeva nebo,
kjer njiva zopet zeleni,
nad njo škrjanček žvrgoli.*

Iz vasi gremo čez loko proti gozdu. Domači pes nas je ugledal in je pritekkel za nami. Ker tako veselo skače okoli nas in se nam tolikanj dobrika, ga pustimo, da gre z nami. Lepo uglajena steza nas pelje ob potoku.

Voda v njegovi strugi hitro skaklja od kamna do kamna, od grma do grma, kakor bi se ji bogve kako mudilo v vas. Kopa bo prišla tja, vendar ne bo ostala tam, ampak bo hitela še dalje do velike reke.

Domače goske se perejo na potoku, race pa vtikajo glavo v vodo, ker iščejo v blatu črvov, polžev in druge sohrge. Ona nemirna ptica s privihanim repkom in z belim predpasnikom, ki je ravnokar sedla na kamen sre-

di potoka, to je povodni kos. Iz gore je prišel iskat vodnih žuželk.

Ob potoku se sončijo žabe; ko pa začutijo naše stopinje, hitro poskačejo na glavo v vodo, da male ribice preplašeno begajo sem ter tja. Izpod grma je naš pes spodil dolgokljuno ptico, ki ima prelepo zeleno in modro perje. To je vodomec. Pod grmom je prežal na ribice, mi smo ga zmotili pri opravi in tako morebiti rešili življenje mladi ribici, če je ne ujame požrešna ščuka, ki je ravno zdaj priplavala izpod gostega šaša.

Naša steza zapusti potok in nas vodi čez loko v gozd. Po cvetoči loki se pode razno pisani metulji, po zraku se sučejo mušice in druge krilate žuželke, po zemlji lazijo črni žužki in skačejo lahkonožne kobilice. Okoli živine na paši posedajo pastirice in tresljajo z dolgimi repi, na hrastu sredi loke sede sive vrane in visoko nad nami spazimo orla, ki v velikih krogih mirno plava po zraku.

Zdaj se bližamo gozdu. Že od daleč slišimo glasno trkanje, kakor bi kdo kaj pribijal. To je detel. V lepi pisani suknji pleza po deblu zdaj gor, zdaj dol in tolče s krepkim kljunom po skorji, da bi prepodil in potem pozobal v njej skrite žužke, ki izjedajo drevo. Ko se čudimo lepemu plezavcu, nam nekaj zašumi pod nogami. Sivomodra belouška je, nje se ne bojimo, ker vemo, da ni strupena. Tudi ubiti je nočemo, ker nam je znano, da požre mnogo žab in drugega mrčesa.

No, zdaj smo v gozdu. Suho listje pod našimi nogami dela velik šum in po drevju umolknejo preplašene ptice. Sedimo na ono posekano deblo! Kako tiho je vse okoli nas, le visoko v vrhah šepeta in šumlja listje, kakor da bi se drevo pogovarjalo z drevesom. Nenadoma se blizu nas oglasi kukavica; njen glas slišimo, ptice pa ne vidimo. Za njo se prva oglasi šoja z neprijetnim glasom in kmalu je spet vse živo okoli nas. Iz grmov in izpod vej drobe in gostole male pevke svoje pesmice, nekatere bolj tiho, nekatere bolj glasno, kakor je kateri dano. Iz dna gozda se včasih razlegajo zamolkli glasovi. To so glasovi vodnih in močvirnih ptic, ki gnezdiijo v močvirju onstran gozda.

Vse živi, vse se giblje, vse se veseli in tako slavi, če tudi nevede, svojega stvarnika, slavi Njega, ki ume jezik svoje živali, komur je svetla kronica vsake bilke, ki ve pota vsakega žužka. Kamor On veli, tja buče vetrovi, Njegov prst kaže pota deročim rekam.

II. Mnogovrstnost živali

Na našem kratkem sprehodu smo videli in slišali mnogo živali. Vsak med nami ve tudi po svojih lastnih izkušnjah, da žive na kopnem, v zraku in v vodah mnogovrstne živali. Posebno na kopnem zbujejo mnoge živali našo pozornost s svojo velikostjo in postavo; te živali tudi najbolj poznamo, ker jih vidimo pogosto. Še dosti večje pa je število malih živalic, ki pa jih zato ne poznamo toliko, ker so nekatere tako majhne, da jih naše oči komaj vidijo. Te male živalice se nam navadno tudi skrivajo, zato jih le redkokdaj vidimo.

Po zraku letajo velike in majhne ptice in poleg teh nešteti roji hroščev, metuljev, komarjev, muh in drugih žuželk. Največ živali pa stanuje v vodi, posebno pa v morju. Morje skriva v sebi največje in najmanjše živali, včasih v kaj čudnih podobah, da bi človek lahko pomislil, da ima pred seboj kak cvet, ne pa žival.

Vsakomur je znano, da pri nas ne živi vsaka žival na vsakem kraju. Medved, lisica, jelen, veverica žive le v gozdu; zajec, poljska miš, prepelica, škrjanec na polju; jelen, divja koza, orel, divji petelin na visokih gorah; vidra pri vodi; raca, gos, labod na vodi. Postrv živi le v

mrzlih bistrskih potokih in gorskih jezerih, krap pa najraje v blatnih krnicah in počasi tekočih vodah.

Kolikor dlje gremo iz svojega kraja, toliko bolj se menjajo živali. Če gremo proti severu, najdemo sobolja, hermelina, bele lisice in druge živali, ki nam dajejo najlepšo kožuhovino; tam vidimo severnega jelena, belega medveda, tjulnje ali morske pse, kite in še veliko drugih živali, ki jih pri nas ni najti.

Še bolj se spremeni živalstvo, če se spustimo proti jugu v toplejše dežele. Tam žive krvoločne zveri, na primer levi, tigri, hijene; tam se pasejo velikanski sloni, nosorogi, žirafe in kamele.

Tam so gozdovi polni gibčnih in smešnih opic, jezičnih papig in drugih prečudovitih ptic, ki se jim perje sveti kakor zlato in drago kamenje. Po zraku se pogajajo najlepši in največji metulji, čudoviti hrošči in druge žuželke v najnenavadnejših podobah. Toda tam stanujejo tudi požrešni krokodili, velikanske kače, dosti strupenih živali, posebno pisanih kač in ščipavcev, gosti roji pikajočih mušic in silna množica vsakovrstnega gnusnega mrčesa. Vsak kraj, vsaka dežela ima kaj posebnega.

III. Človek

Po svojem telesu je človek podoben živalim; v kaki posebnosti pa nekatere živali človeka celo prekose. Tako so na primer mnoge živali večje in močnejše od človeka, nekatere bistreje vidijo, nekatere tanjšje slišijo, nekatere pa spet bolje vohajo. Tudi večjo starost učkajo neke živali kakor človek.

Vendar ima človek nekaj, kar ga visoko povzdiguje nad vse živali ter ga posaja na prvo mesto med vsemi stvarmi, kar koli jih je ustvarila vsemogočna božja roka. To nekaj je njegova neumrljiva duša in njene prečudne zmožnosti. Samo človek lahko misli, le on si lahko zida zlate gradove v oblake in si v mislih snuje nov svet okoli sebe. Le človek se zaveda samega sebe in lahko premišlja o sebi in o svetu. Samo človek je lahko pobožen, ker samo on spoznava svojega stvarnika.

In če tudi ne gledamo na človekovo dušo, ga že vna- nja podoba loči od živali. Človekovo telo že samo ozna- nja, da stanuje v njem božji duh. Čeprav je človekovo telo iz prsti, ga zemlja vendar ne vleče toliko k sebi ka- kor druge živali, ki hodijo po vseh tirih s pripognjeno glavno in srepo gledajo v zemljo. Človek hodi samo po

dveh nogah, in vendar je njegova hoja lahka in varna. Na njem je vse v pravi meri, nič ni preveliko, nič premajhno, krona vsemu telesu pa je glava. Le človek nosi glavo pokonci in gleda proti nebu z lepim jasnim obrazom.

Izpod las se sveti široko čisto čelo, kakršnega ne najdemo pri nobeni živali. Lepo rezan nos stoji sam zase, ker se ni zrastel z gornjo ustnico kakor pri živalskem gobcu. Usta zapirata rdeči mehki ustnici, ki se odpirata za prijazen nasmeh ali za razumno govorico. V ustih stoji zob pri zobu, nobeden krajši, nobeden daljši. Lice pa pokriva mehka čutiljiva koža, ki pri nas ni niti rdeča niti bela, vendar včasih zardi kakor kri, včasih pobledi kakor zid. Nobeni živali ni mogoče na licu tako dobro videti žalosti in veselja, upa in straha, blagosti in osornosti, zdravja in bolezn; kratka: vsaka čut, vsaka strast, ki nam polje v srcu, v duši, vsaka se nam razodeva tudi v licu.

Pa kaj bi bilo lice brez očesa! Iz oči govori duša. Ta govorica se ne da povedati s pustimi besedami, tudi se ne da opisati s slabim peresom, človek jo mora videti. Kdo bi znal opisati milino materinega očesa, ko se ozira na svoje ljubljeno dete. Kak razloček med njenim pogledom in pogledom pogumnega možaka, ki se mu je oko v jezi napelo in uprlo v sovražnika! In če zamiglja solza v očesu, kako razumljivo nam govori solzno oko!

Drugače se sveti solza bridke žalosti, drugače solza srčne radosti. To so skrivnosti človeške duše. Tega nima nobena žival.

Ali kakor je oko lep in neprecenljiv božji dar, vendar še ni največji. Še nekaj je, kar človeka še bolj povzdiguje. To je jezik, to je govor. Brez govora bi bil človek le na pol človek in v nekaterih zadevah na slabšem od živali. V tem je naša največja prednost, da si lahko drug drugemu razodevamo svoje misli, svoje izkušnje, da lahko vse to obdržimo v spominu ter da se v priložnosti po tem ravnamo. Drug se uči od drugega. Kar se je eden naučil ali kar je izkusil, to pove drugim in ti to vedo in znajo, kakor da bi bili to vse sami izkusili. In zato je človek bolj premeten od lisice, hitrejši od konja in močnejši od slona.

Res je, da imajo tudi živali med seboj neke glasove, s katerimi se vabijo in kličejo ali pa svare pred nevarnostjo; toda ti glasovi se ne morejo primerjati človeški govorici. Samo človek zna govoriti, ker samo on lahko misli. In kakšno moč ima ta govornica ne samo nad živalmi, temveč tudi nad nami! Kakšne čute budi v nas blebetanje nedolžnega deteta, kako nas pretresa gromovita beseda navdušечеlega govornika in kako nam sega v dušo ono tiho šepetanje, ko se duša z dušo pogovarja. Pod dihom rahle besede se taja led okoli srca, zapah odleti za zapahom in v blaženem pogovoru se odpro srcu

skrivna vrata, da mu vidiš do dna. O, beseda je nezna-
na moč, katere človek nikdar ne bo doumel!

Človek je podoba in prilika božja.

IV. Človek je gospodar na zemlji

Bog sam je izročil gospostvo na zemlji človeku, ko ga je ustvaril. In človek tudi uživa to gospostvo, kar se jasno vidi iz njegovih del. Le človek lahko spremeni zemlji obraz, le on zapoveduje drugim živalim in rastlinam, ki jih rabi v svojo korist, jih sili, da so mu podložne in jih tako spreminja, kakor misli, da bo imel več dobička od njih.

Dokler je bil človek samo lovec in ribič, se njegovo gospostvo ni kazalo tako očitno. To je bilo spočetka pri vseh narodih in je pri divjakih še zdaj. Lovec ni nikjer stalen. Potika se po gozdovih, kjer je kaj vode in zveri. Za streho mu ni, najde si jo kjer koli: danes pod pečino, jutri pod vejami starega drevesa. Potreb nima dosti. Živi se z mesom, oblači se s kožami in vode najde povsod.

Tudi pastir nima stalnega stanovanja, ker gre s svojo čredo na pašo. Vendar je skušal nekatere živali udomaćiti in privaditi k sebi. Za te živali je moral skrbeti ter jih varovati krvoločnih zveri. Toda pravo človeško gospostvo se je začelo s poljedelstvom. Poljedelec mora ostati na zemlji, katero si je izbral, ki jo je v potu svojega obraza obdelal in posejal. Kamor koli bi šel naprej, povsod ga

čaka znova težko delo. Torej se naseli na izbrani zemlji in si postavi stalno stanovanje. Obdeluje zemljo; prisili divjo lesniko, da rodi sočno sadje; v njegovem vrtu se pod njegovo roko divja roža in drugo cvetje veliko lepše razvija. Zlepa ali zgrda je ukrotil govedo, ovco, kozo, svinjo, osla, konja, kamelo, psa, mačko in druge živali. Iznašel je ogenj, ki mu iz mesa divjih in domačih živali in iz raznih vrtnih in poljskih pridelkov pripravlja okusne in zdrave jedi. V ognju tali tudi razne kovine in rude, iz njih izdeluje orodja za hišo in polje, kuje orožje, novce in druge umetnije in lepotije.

Iz lanu, konoplje, volne, svile in bombaža prede in tke sto in sto različnih tkanin. Iz lesa si izdeluje pohištvo in drugo potrebno orodje. Iz nekaterih kamnov in prsti topi steklo in žge vsakovrstno posodo. Iz kamenja in lesa si postavlja stanovanja, iz kamna izkleše umetnik lep kip, iz barv napravi lepo podobo.

Človek zida velika mesta, cerkve, trdnjave, vasi in trge. Seka in krči gozdove, izsušuje nezdrava močvirja in jih spreminja v zdrava polja. Velikim rekam postavlja jezove, da se ne razlijejo po njegovih poljih. Čez visoke gore dela ceste, rekam spreminja struge; dve reki, dve daljni morji povezuje s prekopi. Po širokem morju, po jezerih in rekah plovejo ladje vsake vrste in vežejo zemlje in narode, ki so bili stoletja in stoletja razdruženi. Za-

hodne dežele trgujejo z vzhodnimi, stari svet menjava z novim svetom svoje pridelke in izdelke.

Poljedelstvo je začetek človeške omike.

V. Ne muči živali!

Človek je gospodar na zemlji. Bog sam mu je dal v last vse živali, da gospoduje nad njimi. Toda on jim mora biti milostljiv in pravičen gospodar, če hoče, da bo vseč Bogu, ki je sam največja ljubezen in dobrota. Človek sme žival priganjati k delu, za katero ima dosti moči, ne sme pa je preoblagati s pretežkim delom, ne sme je neusmiljeno nabijati in pretepati. Bog dopušča človeku ubiti ali zaklati živino, ki mu je potrebna za živež, za obleko in druge stvari. Dopuščeno mu je tudi ubijati in preganjati živali, ki so ali nevarne njemu in njegovi domačim živalim ali mu sicer škodo delajo. Vse take sme ubijati — toda mučiti ne sme nobene.

Ljudje se radi izgovarjajo: »Kaj za to? Saj je le neumna žival.« No, dostikrat je žival pametnejša od takega suroveža. In če bi tudi bila neumna, kdo ti je dal pravičo, da jo smeš mučiti? Ali ni tudi nje ustvaril Bog, ali ni tudi njej dal celih in zdravih udov, dal dosti živeža, da se veseli življenja? Tudi žival čuti bolečine, ki jih zadaja tak človek brez srca in brez usmiljenja.

Drugi se izgovarja, da muči le škodljive živali. Tudi tak greši proti božji volji. Glede škodljivosti pa moram

naravnost povedati, da taki ljudje večidel še svojih dobrotnikov ne poznajo, ker ne vedo ločiti koristne živali od škodljive. In tako iz nevednosti preganjajo živali, ki bi ji morali biti še hvaležni. Kolikrat sem že videl pastirje ali otroke, ki so trpinčili in kamenjali ubogega ježa ali pa krta, ki sta kmetu najboljša prijatelja.

Pa tudi odrasli večidel niso dosti boljši od otrok. Vselej me zgrabi nevolja, kadar vidim na kakih vratih pribito sovo, postovko ali kanjo. In kaj takega se ne vidi samo pri kmetu, dostikrat tudi gospod ni boljši od kmeta. Nevednež ne ve, da so te ptice njegove največje prijateljice, ki bi jim moral ustrezati, kjer koli bi mogel. Sove požro največ miši na polju in okoli skednjev, kanje ravno tako, in zraven pokončajo veliko kač in druge golazni.

Kdor tedaj strelja in pribija te ptice v strah drugim, sam sebi največjo škodo, mišim pa veselje dela. Kadar koli pribija tako ptico na svoja vrata, pribija tudi sam sebi žalostno spričevalo. Pameten človek, ki gre mimo, bo bral iz tega spričevala tole: Tukaj notri stanuje neveden in nehvaležen gospodar.

Zdaj pa še nekaj! Gotova je resnica: Kdor ima živali rad, komur se smili uboga živina, temu se bo smilil tudi človek, ta ne bo zaničeval in preganjal svojega bližnjega. Kdor pa z živino grdo ravna, temu otrpne srce tudi proti ljudem. Da je to res tako, nam potrjuje tudi zgodo-

vina. Rimski cesar, grozoviti Domicijan, ki je preganjal kristjane, je že v mladosti pokazal svoje hudobno srce s tem, da je mučil živali. Španskemu kraljeviču Karlu, ki je svojemu očetu stregel po življenju, je bilo v mladosti najljubše veselje, trgati na dvoje žive mlade zajčke in gledati, kako se nedolžne živalce zvijajo in trepečejo.

Prav so imeli sodniki v starih Atenah, ko so obsodili dečka, ki je iz objestnosti izbil oko neki živali. Sodniki so se bali, da ne bi iz tega dečka zrastel hudoben in ljudem nevaren človek. Žalostna je resnica, da so morilci in tolovaji, ki počenjajo grozovitosti na ljudeh, svoje nesrečno delovanje navadno začeli že v mladosti pri živalih.

VI. Ljubi bralec!

Knjiga, ki si jo vzel v roke, te želi seznaniti z živalmi, z njihovimi lastnostmi, dobrimi in slabimi, z njihovimi šegami in navadami. Poiskali jih bomo po gorah in planinah, po dobrih in poljanah. Obiskali bomo severne kraje, kjer kraljuje zima in mraz; čez gore, čez vode pojdemo v južne dežele, kjer je večna pomlad. Pogreznili se bomo v globočine morja, kjer gospodujejo vodni velikani; lahke peruti nas poneso v zračne višave, kjer se sučejo orli. Ne bodo nas zadržali niti razbeljeni pesek afriških puščav niti globoka močvirja ameriških gozdov.

Tukaj bomo poslušali veselo pesem drobne ptice; tamkaj bomo slišali rjuti mogočnega leva, krvoločnega tigr. Obstali bomo zdaj pred lepo izdelanim ptičjim gnezdrom, zdaj pred umetno spleteno pajkovo mrežo. Seznanili se bomo z našimi prijatelji, učili se bomo pa tudi spoznavati naše sovražnike, naj že bodo očitni ali skriti, veliki ali majhni. Videli bomo njihove vesele in žalostne dni, njihove težave in stiske, strasti in slasti, prepire in poboje.

To se ve, da nam zaradi neštevilne množice živali ne bo mogoče opisati vsake vrste, temveč le tiste, ki po tej ali oni lastnosti posebno pritegujejo našo pozornost, in so nam koristne ali pa škodljive, in naposled one, ki so sploh vredne, da se z njimi seznanimo.

Začeli bomo z našimi domačimi, ki so zmerom okoli nas, ki nam dajejo živež in obleko, opravljajo za nas težka dela, ki varujejo in branijo nas in naše premoženje. Šele potem se bomo ozrli po drugih.

Začnimo tedaj!

PES

Med vsemi živalmi je pes človeku najzvestejši prijatelj, svojemu gospodarju popolnoma vdan do smrti. Pes je edina žival, ki je šla za človekom v najmrzlejše in v najgorkejše kraje, skratka o vsej zemlji. Psi se povsod drže človeka, torej tudi nikjer ni divjih psov; le sem ter tja se najdejo podivjani psi, ki nimajo gospodarjev. Posebno v vzhodnih deželah, npr. na Turškem, v Mali Aziji, v Egiptu itd., so vsi psi brez gospodarja, ker jih Turki ne trpe po hišah. To jim brani njihova vera, po kateri je pes nečista žival. Popotnik, ki je dalj časa živel v Carigradu, piše o teh psih takole: Človek si ne more misliti carigrajskih ulic brez psov, ki se v nešteti množicah klatijo od hiše do hiše. Ti psi so posebnega plemena. Še najbolj so podobni našemu ovčarskemu psu, samo da so kratke, rumenkaste dlake in da jim rep zmerom visi. Tiho se plazijo ti lenuhi okrog ali pa leže na soncu. Vse ulice, vsi trgi so jih polni. Navadno sede v vrstah pred hišami in čakajo, kdaj jim bo kdo kaj vrgel, ali pa leže sredi ceste. Turek se ogne vsakemu psu in sploh nobenemu nič žalega ne stori. Nikoli nisem videl,

da bi Turek psu stopil na noge, še manj pa, da bi ga udaril.

Kakor imajo po večjih mestih berači svoje sedeže in svoje hiše, kjer beračijo, tako imajo tudi psi tu svoje ulice in gorje onemu, ki bi se izgubil v drugo. Vsi padejo nanj in, če se nesnaga hitro ne odnese, ga kar na kosce raztrgajo. Tujega človeka, ki ni Turek, dobro ločijo od Turka. Če tujec kaj za jesti kupi, preže vsi nanj in ga spremljajo do ogle, dalje pa ne, ker ondi že čakajo drugi iz bližnje ulice. Ponoči so pa ti psi tujcu tudi nevarni, posebno če gre sam in če nima svetilke v eni, dolge palice pa v drugi roki. Večkrat se primeri, da psi napadejo kakega tujca in če ne bi prišli Turki na pomoč, bi ga celo raztrgali.

Sultan Mahmud je dal pred več leti poloviti nekaj tisoč teh psov in prepeljali so jih na neko pusto skalo v morju, kjer so se med seboj poklali in požrli. Ali Carigradu s tem ni bilo prav nič pomagano, kmalu so se zaplo-dili drugi. V Carigradu skoraj na vsako stopinjo vidiš v blatu jamo z mladimi psi, ki komaj čakajo, da bi se s stari-mi potepali po ulicah.

Bolj divji kakor carigrajski so egiptovski psi. Okoli vsakega egiptovskega mesta, sem ter tja tudi po mestu, je polno razvalin in podrtin nekdanjega mesta. V teh grobljah, večkrat daleč zunaj mesta, stanujejo psi. Vsak ima svojo luknjo, kjer ves dan prespi in šele o mraku

groblje ožive. Vso noč tulijo in lajajo, iščoč mrhovine okoli mesta in vsakovrstne nesnage po mesu. Velika sreča je, da se med temi psi ne pokaže steklina; le redko redkokdaj se ondi sliši o steklem psu.

Psa sploh je težko opisati po njegovi postavi, ker se zelo spreminja v velikosti, barvi, dlaki, ušesih in glasu. Najmanjši psiček še ni tolik, kolikršna je glava največjega psa, in tako je tudi pri drugih telesnih lastnostih velik razloček. To pa se vendar lahko reče, da imajo vsi psi ostre zobe, na vsaki strani zgoraj 6, zdolaj 7 rogljatih kočnikov, potem dolg in gladek jezik, v očesu okroglo punčico in na prednjih nogah pet, na zadnjih pa samo štiri prste s topimi kremplji. Od volka, s katerim sta si v rodu, se loči po repu — ta je pri psu zmerom na levo zasukan.

V jedi pes ni izbirčen. Kar je človek, to je tudi pes, najrajši pa vendar meso, posebno če malo smrdi. Tudi na sadje, posebno na sladko, se lahko privadi. Na južnem Francoskem pes brez nagobčnika ne sme v vinograd, kadar je grozdje zrelo, in čuvaj ga ima pravico ustreliti. Naši psi ne jedo rib (vsaj navadno ne); na Kamčatki in sploh na severu pa leto in dan ne dobe druge jedi kakor suhe ribe. Jed se mora psu dajati iz čiste posode, ne sme pa biti vroča niti preslana. Če je sit, rad zakoplje, kar mu je ostalo, in pride pozneje jest, včasih pa tudi pozabi. Da si izčisti želodec, poišče trave, najrajši

piriko. Pije mnogo, loptaje z jezikom. Kadar hodi ali teče, zanaša zadnji del malo v stran. Na suhem je zelo hiter in tudi plava dobro. Kadar miruje, sedi na zadnjih nogah ali pa se uleže, in sicer ali na stran ali pa na trebuh tako, da obrne zadnji nogi ven, na prednji dve pa položi glavo. Če mu je mraz, se zvije in stisne gobec k zadnjima nogama. Mesto, kamor se misli uleči, nekajkrat obide, tudi z nogo rad pogrebe, kakor bi si hotel postlati. Sploh pa rad grbe in brska po zemlji, zdaj s prednjima, zdaj z zadnjima nogama.

Pes je bolj podnevna kakor ponočna žival, dasi je tudi ponoči živ in buden, če je treba. Spi ponoči in podnevi, toda nikdar dolgo. Spanje je rahlo, pri najmanjšem šumu se prebudi, tudi sanja se mu rado. Čist je, blato odloži rad na kamen in pogosto moči; posebno če je v družbi drugih psov, bo šel težko mimo kakega ogla, kupa, grma ali kola, ne da bi vzdignil nogo. Poti se malo; če mu je vroče, pomoli jezik iz gobca in sope. Med pasjimi čuti je najboljši voh, da se moramo včasih prav čuditi, npr. pri lovskih psih. Vendar ga močno dišeče stvari razdražijo, če mu jih damo pod nos. Ima tudi tenak sluh (muzike in zvonjenja pa ne sliši rad), dober vid in tudi okus se mu ne more odreči.

Še bolj kakor v telesnih se psi razločujejo v umskih lastnostih. Nekateri se lahko uči, nekateri težko; ta je vsakemu človeku prijatelj, oni se ne zmeni za nobene-

ga razen gospodarja. Kar je temu prijetno, je onemu zoprno. Skoraj ni mogoče dobiti dveh psov, ki bi si bila v vsem podobna, vsak ima svoje navade in razvade, poleg hvale vrednih lastnosti tudi grde napake.

Ena pa je vendar glavna lastnost vsakega psa, to je zvestoba. On je gospodarjev do konca, in to ne samo od strahu ali od potrebe, ampak iz same privrženosti in hvaležnosti. Zato pa je tudi človeku med vsemi živalmi najljubši tovariš. Pes le gleda, da bi se prikupil gospodarju, da bi pri njem prišel v milost. Čuva mu hišo in čredo, premoženje in življenje, pomaga mu loviti divjačino, kaže pot, nosi pisma, vozi kolca in vrtiljake v kuhinji. V nevarnosti brani gospodarja, ne boji se ran, zanj se bojuje do zadnjega diha, zanj tudi pogine. Po mrtvem gospodarju pa toži in žaluje.

Človeku na ljubo se nauči to in ono. Da bi gospodarju prav storil, se nauči plesati, bobnati, hoditi po vrvi, stražiti in iz pištole streljati, nauči se spoznavati karte, črke in številke; človeku na ljubo opravlja dela usmiljenega Samarijana na gori sv. Bernarda. Kaj hočemo več!

Gospodarja pozna po glasu, po hoji, in razume njegovo besedo. Na njegovo zapoved gre vrata zapirat in odpirat, vzame mu klobuk z glave, poišče skrito ruto, gre po meso v mesnico, po kruh k peku. Prijetno je gledati pametnega psa, kako nastavlja ušesa, kako obrača oči, kako miga z repom, če pričakuje kako zapoved.

Kako je vesel, če sme iti z gospodarjem, in kako klavrn, če mora ostati doma. Če je na potu pritekkel do kakega razpotja, kako se ozira in ugiblje, kam bo zavil gospodar. Kako je srečen, če pravo zadene, in kako ga je sram, če je kako neumno naredil!

Pes zna biti tudi hinavec. Če je kaj zagrešil, se vede, kakor ne bi bilo nič; uleže se, zeha in se dela, kakor da bi spal; včasih pa vendar skrivaj pogleda gospodarja postrani, ali že ve za hudodelstvo ali ne. Z domačimi otroki ima veliko potrpljenja, posebno dobrovoljen se kaže dečkom, znabiti zato, ker se več z njim ukvarjajo. Človeka, ki je hiši prijatelj, hitro spozna ter ga pozdravlja kakor domačega. Na prvi pogled tudi razloči dobro oblečenega tujca od raztrganega berača.

Pes se v vsem ravna po svojem gospodarju. Dober človek ima tudi dobrega psa, ker iz njega naredi, kar hoče. Ženske psa ne znajo vzgajati, ker ga ne vedo v pravem času v strah prijeti; zato so pa ženski naročni psički radi izbirčni, mehkužni, trmasti in dostikrat tudi potuhnjeni. Razumnega gospodarja pes je tudi razumen, pastirjev pes je dober pastir, lovčev pes je dober lovec, mesarski pes je neusmiljen; prav nič se mu ne smilijo krvaveča teleta, ki v velikem strahu pred njim trepetajo. Kmetov pes je včasih malo neotesan, sicer pa pošten; pes bogatega postopača pa je rad len, samo-pašen in ošaben kakor njegov gospodar. Pri prijaznih in

priljudnih hišah imajo tudi prijaznega psa; pri čmerikovem in odljudnem samcu pa je pes navadno tudi pust in čemerer godrnjač.

Omejiti moramo še neke pasje lastnosti. Na mesec lajajo in tulijo, ne ve se zakaj. Za vsako stvarjo, ki teče hitro mimo njih, bodisi človek, voz, kamen ali kar koli, radi teko ter jo hočejo ustaviti. Nekaterim živalim je pes posebno sovražen, zlasti mački in ježu. Pred dežjem psi srde in sploh čutijo vremenske spremembe. V Ameriki so tudi opazili, da psi slutijo potres. Že večkrat se je dogodilo, da so pred potresom psi pobegnili iz mesta. Znano je tudi, da pes med drugimi ljudmi ovoha konje-derca in laja nanj, čeprav ga ni še nikoli videl.

Pasji glas je znan vsakemu; znano je pa tudi, kako ga zna spreminjati. Kako žalostno ječi in cvili, če smo ga zaprli, da ne more za nami, in kako veselo vriska, ko nas čez dalj časa spet ugleda! Kako zamolklo renči nad be-račem, ki se je prikazal na hišem pragu, in kako strašno tuli, žalovaje za gospodarjem, da nam v srce sega!

Psi so med seboj radi v družbi, če tudi si niso posebno prijazni in se radi skoljejo. Če se srečata dva psa, ki se še ne poznata, se najpoprej povohata po stari nava-di, potem si začneta kazati zobe in se hitro zgrizeta, naj-raje za ušesa in za vrat. Z druge strani pa se mora spet potrditi, da so psi med seboj večkrat veliki prijatelji.

Taka dva prijatelja sta rada skup, iščeta drug drugega ter si pomagata v potrebi. Tudi s kako drugo domačo živaljo se pes sprijazni, celo z mačkom, s katerim sta si sicer v velikem sovraštvu.

Psica ima navadno dvakrat na leto mlade, po štiri, pet ali šest, včasih pa tudi do dvanajst, redkokdaj še več. Mladiči so prvih 10 do 12 dni slepi. Lepo je videti psico, kako ljubeznivo ravna s svojimi mladimi. Kako jih greje in liže, kako se zanje boji in kako jih brani nevarnosti! Če misli, da niso varni, jih prenese drugega za drugim v varnejši kraj, primši ga z zobmi rahlo za ohlapno kožo na vratu. Neki ovčar na Nemškem je hodil s svojo psico vsako pomlad na ovčji sejem 18 milj daleč. Dogodilo se je, da je na sejmu imela sedem mladih, in ovčar je moral iti sam s sejma. Čez poldrugi dan pride domov in kako se začudi, ko najde pred svojimi vrati psico z vsemi mladiči! Drugega za drugim je prenesla 18 milj daleč, in kakor je bila šibka in trudna, je štirinajstkrat pretekla dolgo pot.

Pravijo, da ima psica med mladimi zmerom enega najraje in da je ta pozneje najboljši pes. Če hočeš zvedeti, kateri je ta ljubjenec, ji vzemi vse mlade in potem glej, katerega bo najprej pograbila in zanesla nazaj v gnezdo.

V tretjem ali četrtem mesecu izpadejo mladičem mlečni zobje, v petem ali šestem mesecu pa se za staro

nič več ne zmerijo. Pred letom mladičev ni učiti, ker jim ne gre v glavo. V 12. letu je pes že starec. Po gobcu in po glavi mu dlaka osivi in tudi po životu ni več tako gladka in svetla. Zobje so izgledani ali pa celo izpadejo. Len je in otožen, nič ga več ne veseli, izgubi glas in oslepi. Vendar so znani psi, ki so čakali 20 in celo 30 let. Največ psov pogine v mnogih boleznih, katerim so podvrženi. Skoraj polovica naših psov pogine med 4. in 9. mesecem za »pasjo boleznijo«. Tudi garje se ga rade primejo, posebno če dobiva preslano jed ali grdo vodo in če se ne čisti.

Najstrašnejša med vsemi pasjimi boleznimi pa je steklina, ker stekel pes ne okuži samo drugih psov in drugih živali, ampak je nevaren tudi človeku. Od steklega psa oklan človek prej ali pozneje tudi steče.

Steklina se prikaže navadno pri stari psih, najrajši v veliki vročini ali pa v velikem mrazu. Kako se izcimi ta strašna bolezen, to se še zdaj prav ne ve. Bržkone je kriv slab živež in pomanjkanje čiste pitne vode. Največ steče privezanih psov, ki ne dobe čiste vode in zdrave jedi in ki ne morejo iti po plemenu.

Bolezen se začne s tem, da se pes potuhne in da celo na gospodarja reži; zaspan je in žalosten, rad je na gorkem, pogosto lazi okoli jedi ali ne je, pije pa večkrat po malo. Hripavo laja, težko požira, cedi se mu iz gobca, oči

so kale, mrzle stvari rad liže in hlasta okoli sebe. Pozneje posebi rep in oči mu zardijo. Gospodarja več ne uboga, bolj in bolj je plašen, pobesi tudi glavo in jezik mu visi iz gobca. Zdaj več ne laja, le renči; gospodarja več ne pozna. Močno ga žeja, vendar piti ne more, ko bi mu tudi s silo vlivali, ker ga davi v vratu, zato se tudi boji vode. Ne polega več, žalostno lazi okoli.

Zdaj se šele razvija prava steklina. Oko mu obstekli, jezik je višnjev, visi iz gobca, na katerem se prikaže bela pena. S pobešenim repom in pobešeno glavo teče venomer opotekaje se in grize vse, kar mu pride pod gobec, posebno pse. Če ga v teku kaj zavira, se opoteka, pada in hlasta po zraku, dokler ne pogine. To imenujemo tiho steklino.

Včasih se pa izcimi tudi besna steklina. Takemu psu se svetijo oči, višnjev jezik mu visi iz gobca, ali pene skoraj ni videti. Okoli sebe lovi muhe in perutnino ter jo raztrga, napada druge pse in škriplje z zobmi. Naposled tudi steče, toda z zavihanim repom. Grize vse, na kar naleti, tudi mrtve stvari. Strahovito se zvijaje pogine šesti ali osmi dan.

V mrzlih krajih na severu in tudi v vročih na jugu te bolezni skoraj ne poznajo, morebiti zato, ker so psi ondi bolj svobodni in sami sebi prepuščeni. Najbolj žalostno pa je to, da še zdaj ne vemo zdravila tej strašni bolezni

in da še zmerom mnogo ljudi umre za steklino. Če je steklina prišla v kri, ni več pomagati. Še najbolje je rano precej po ugrizu žgati z razbeljenim železom in puščati kri iz ogrizenega uda. Pri tej bolezni je treba hitre pomoči, in to ne od katerega si bodi mazača, ampak od večšega zdravnika.

Najboljše znamenje, da je pes zdrav, je mrzel in moker nos. Pes s suhim in vročim nosom, ki noče jesti, je gotovo bolan, in če je le kako mogoče, ga pelji k živinskemu zdravniku. Če ti pa to kakor ni mogoče, psa zapri in mu ne daj jesti. Drugi ali tretji dan mu med jed vlij in zamešaj žlico (malemu psu bo dosti pol žlice) lanenega olja in to ponavljaj nekajkrat. Pozneje mu lahko daš tudi stolčenega žvepla na kruhu.

Psa zdelavajo bolhe, uši, klopi in gliste. Da se odpravijo bolhe, je dobro pod pasjo postelj nasuti pepela. Klopa boš najlaže umoril, če kaneš nanj kapljico tobakovega soka iz pipe. Gliste se odpravijo, če se psu med jed pomeša zdrobljeni šipek (to je lepo rdeč plod divje ali pasje rože) s kosmatim semenom vred.

Pes je za človeka neizrekljivo imenitna in koristna žival. Kaj je vreden pes pri nas, to ve vsak. Še dosti večjo ceno pa ima pes pri divjih narodih in nekateri brez psa ne bi mogli živeti. Avstralci, Kitajci, Eskimi in Indijanci v Severni Ameriki ga jedo. V Afriki ga pitajo kakor pri

nas svinje in rajši ga jedo kakor vsako drugo meso. V Angoli so za dobrega psa dajali po več sušnjev. Pasja koža se stroji in je zelo trdna. Pasjo mast so včasih priporočali proti sušici in sploh je ni stvarce na psu, katere ne bi bili priporočali za zdravilo v raznih boleznih.

Od nobene domače živali ne poznamo toliko različnih pasem kakor od psa.

MAČEK

Kakor je pes že od nekdanj povsod domača žival, tako je šel tudi maček — toda šele v poznejših časih — za človekom po vsej zemlji; samo v mrzlih severnih krajih in v deželah srednje Afrike se še ni udomačil. Domači maček najbrž izvira od nekega divjega mačka, ki še zdaj živi v Nubiji. Najprej so ga ukrotili stari Egipčani; imeli so ga v velikih časteh, kakor nam še zdaj spričujejo mnoge podobe in napisi po starih spomenikih. Pisec, ki je živel nekaj let pred Kristusovim rojstvom, piše, da so Egipčani ubili vsakogar, ki je bodisi nalašč bodisi po naključju ubil kakega mačka, in tudi pripoveduje o nekem Rimljanu, ki ga je zaradi ubite mačke ubilo razkačeno ljudstvo, čeprav je sam kralj prosil zanj. Iz Egipta so mačka dobili Arabci in pozneje se je razširil tudi po Evropi. Toda še pred 800 leti je bil maček v srednji in severni Evropi redka žival. Na Angleškem je bila mačkom po zakonih določena cena in tudi kazen, ki je zadela vsakogar, komur se je dalo dokazati, da je mačka trpinčil ali ga celo ubil. Kdor je iz gosposke žitnice ukradel ali ubil mačka, je moral zanj dati ovco z jagnjetom ali pa toliko pšenice, da je pokrila vsega mačka, obešenega za

rep tako, da se je z gobcem dotikal tal. Ko so Španci odkrili Ameriko, tam še ni bilo mačke, šele pozneje se je tudi tam zaplodila.

Mačka je lepa žival. Na njej je vse lepo gladko, vse okroglo. Noben ud ni prevelik, noben premajhen, na njej je vse v najlepšem razmerju. Nobena žival nima tako lepe okrogle glave kakor mačka. In kako je gibka in okretna, ročna in skočna! Človek bi skoraj mislil, da v njenem trupu ni kosti, tako je voljna in mehka, tako se zna zvijati in stegovati. Tudi šapice ali tačice so mehke, zato tudi tako tiho hodi, da je človek v sobi ne sliši. Ostri in močni kremplji so skrčeni in v koži skriti; pokaže jih le tedaj, kadar kaj lovi ali če se brani. S kremplji se tudi vzpenja in tudi pleza po drevju, po raskavem zidu ali sploh po stvareh, ki niso preveč gladke in trde, da lahko kremplje zasadi vanje. Dolgi, proti koncu tanjši rep je zelo gibčen in malokdaj je miren. Kakor vsaka žival, ki lovi in jé druge, ima tudi mačka ostre zobe, posebno dolgi in koničasti so štirje očnjaki. Jezik ni gladek kakor pasji, temveč oster.

Mačkova posebna gibčnost in urnost se vidi, kadar pada. Maček zmerom pade na noge. Če ga človek prime za noge ter ga spusti na zemljo, nikoli ne bo padel na hrbet, zmerom se bo ujel na noge. Maček sam ne gre rad v vodo. Če pa po naključju pade v vodo ali če ga kdo vrže vanjo, izvrstno plava. Sploh se ne zmoči rad, tudi

na dežju ne, in bolje mu de toplota kakor mraz. Zato ni dobro ponoči puščati mačka v sobo, kjer spe otroci. Maček gre za toplo sapo in se uleže otroku na vrat in dogodilo se je že, da je mačka tako zadušila otroka v zibeli. Mačka sedi na zadnjih nogah kakor pes ali pa se uleže postrani; kadar pa spi, se zvije, in če le more, si poišče toplo in mehko posteljo. Kadar ji je prijetno, prede in gode, posebno kadar jo človek gladi. Nad vse druge domače živali pa mačko povzdiguje njena čistost in snažnost. Neprenehoma se liže in snaži. Vsaka dlaka od nosa do konca repa mora biti lepo gladka in čista. Ker se po glavi ne more z jezikom gladiti in česati, si liže šapice in se z njimi umiva in gladi po glavi. Blato zagrebe in pokrije s prstjo. Voha slabo in ne more kakor pes slediti človeka ali kako drugo žival. Izvrstno pa vidi in še boljše sliši. V očesu nima okrogle, temveč podolgasto punčico, ki se v temi lahko zelo raztegne, na svetlobi pa stisne. Zato maček ponoči tako dobro vidi kakor podnevi. Še boljši kakor vid je mačkov sluh. Ni je morebiti živali, ki bi tako dobro slišala. Na več korakov daleč sliši hoditi miš, še preden jo vidi. Človeka bolje pozna po glasu in po obleki kakor po vohu, nasprotno kakor pes. Posebno čutljivi so brki na gobcu; če se le ene dlake dotakneš, takoj strese z glavo.

Mačka ne mara za družbo. Najraje sama stika po hlevih in po kletih, po žitnicah in drvarnicah. Rada zaha-

ja tudi pod streho in najrajši se sprehaja po strehah. Po mestih, kjer se hiša drži hiše, maček pozna vse hiše, ki stoje v eni vrsti. Na strehah imajo pri mesečini tudi svoje zборе, pri katerih se večkrat hudo lasajo in pretepaajo. Maček se včasih tako zagriže v mačka, da se oba skotalita po strehi in padeta na zemljo. Kadar imajo med seboj te poboje, pride maček večkrat zjutraj s krvavo glavo in skuštranim kožuhom domov, kakor poje pesem:

*Prišel je domu ves zaspan,
ko mežnar odzvonil je dan.*

Drugi dan ves skesan leži na soncu ali klavrno lazi okoli voglov, in človek si misli: No, dosti si dobil po plečih. To te bo vsaj spametovalo. — Ampak komaj se stori mrak, že so pozabljene rane in bolečine in stari grešnik je spet na strehah. Ko vse okoli potihne, se začne strašna muzika. Maček gode bas, mačke pa se dero, da človeka ušesa bole. Ob tem času se maček rad klati okoli, da ga včasih po več tednov ni domov in človek večkrat že misli, da je izginil, kar se spet prikaže.

Pegovor pravi: Kar mačka rodi, rado miši lovi. In res so miši mačku najljubša jed in zato ga je tudi človek udomačil, da mu preganja te male in sitne požeruhe. Poleg miši rad lovi tudi majhne ptice, na primer piščeta, na polju se loti tudi stare jerebice in mladih zajcev. Pri

človeku se je priučil tudi na kuhane jedi; najljubše mu je vendarle meso, pa tudi mleko rad pije.

Lepo je mačko gledati, kadar miši lovi. Usede se za mišjo luknjo tako, da je miš ne ugleda precej, ko pride iz luknje. Če se miška le gane v svoji luknji, jo že sliši in čuti. Počasi se prikaže mišja glava iz luknje, že se svetijo njena črna očesca — ampak mačka še ne skoči, zna krotiti prirojeno strast; prezgodaj je še, miš bi utegnila pobegniti. Miška ne čuti nevarnega sovražnika in se brez skrbi pokaže iz luknje. Mačka tedaj skoči kakor blisk — in uboga miška se zvija in cvili v njenih krempljih. Če mačka ni lačna, se včasih še dolgo igra z zbegano mišjo, preden jo zadavi; če ima mlade, jo nese njim, da se z njo igrajo. Številne mačke prineso pokazat človeku ujeto miš, posebno če si pohvalil mlado mačko, ko je ujela prvo miš.

S psom živi v sovraštvu. Mačka je zelo srčna žival in se ne boji vsakega psa, čeprav je večji in močnejši od nje. Kakor vidi psa, se zgrbi, oči se ji svetijo in že od daleč puha in prha nanj. Če ima mačka mlade, se zakadi v vsakega psa, ki pride blizu gnezda. Hipoma mu je na glavi ter ga strašno obdelava s kremplji in najbolj meri na nos in na oči. Tudi več psov se ne ustraši, dokler ima hrbet varen. Naj se psi še tak zaganjajo vanjo, vsakega ošine s kremplji po nosu in mirno čaka, da se naveličajo in odidejo s krvavimi nosovi. Mačka bi sicer lahko

skočila čez pse, vendar tega ne stori, ker ve, da so psi hitrejši in da bi jo ujeli. Kadar nima mladih, ni tako huda, in če more, rada skoči na kako višavo, kamor ve, da pes ne more za njo. Tamkaj počene in mirno gleda doli na svoje sovražnike, kakor bi si mislila: Tulite, lajajte — mene z mojega mesta na premaknete.

Mačka pri ljudeh ni na najboljšem glasu. Očitajo ji, da je hinavka, da spredaj liže, zadaj praska, da je bolj priržena hiši kakor človeku, da je zvita in prekanjena tatica ter da ji nikdar ni prav verjeti. Nekateri ljudje mačke res ne morejo videti in zgodovina nam celo pripoveduje o imenitnih in slavnih možeh, ki niso mogli slišati mačjih glasov. Tukaj ne bomo zagovarjali vsakega mačkona, ker vemo, da se ne vedejo vsi pošteno. Tudi med njimi so potuhnjenci, ki radi grizejo in praskajo, ki po kuhinjah razbijajo lonce in drugo posodo, ki kradejo, kjer le morejo, in namesto miši in podgan raje koljejo piščeta in račke. Takega potepuha in hudodelca nobeden ne bo zagovarjal; prej ko ga spraviš s pota, bolje je.

Resnica je, da se mačka drži bolj hiše kakor gospodarja; resnica pa je tudi, da si je tega navadno človek sam kriv. Če se z mačko ukvarjaš, te bo rada imela; če pa je nikdar ne pogledaš in jo mogoče celo s kamni podiš od sebe, potem se ne smeš čuditi, če ti ni zvesta. Taka mačka se raje sonči na strehi, kakor da bi hodila okoli tebe. Taki ni zameriti, da ji je ljubša hiša kakor ljudje v

hiši, da se ne zmeni zanje in da ostane v hiši, čeprav se ljudje selijo iz nje. Poleti se taka zaničevana mačka tudi rada izgubi od hiše, se potepa po polju in po gozdu in skoraj na pol podivja. Na zimo pa se vendar spet vrne v hišo.

Temu nasproti moramo priznati, da je mačka pri dobrih ljudeh tudi dobra žival. Gospodarju gre naproti, kakor ga od daleč ugleda; domače ljudi dobro pozna in pusti otrokom, da jo vlačijo in prenašajo. Gospodarju se zna tudi dobrikati, pritiska se k njemu, se smuka in drgne okoli njega ter mu na vse mogoče načine kaže, da ga ima rada.

Dobra mačka se včasih tudi sprijazni s psom, pusti se mu nositi v gobcu in jé z njim iz iste sklede. Gospodarju na ljubo zataji svojo prirojeno strast do malih ptic. Gieel pripoveduje, da je imel v sobi mačko in pastiričico, ki sta se prav dobro razumeli. Pastiričica je večkrat ušla na dvorišče ali na vrt, mačka pa jo je vselej ujela, jo rahlo prijela z gobcem in jo spet prinesla svojemu gospodarju.

Mačka ima mlade dvakrat na leto, prvikrat spomladi, drugikrat sredi leta ali pa v prvi jeseni. Navadni skoti štiri, pet ali šest slepih mladih, ki spregledajo šele deveti dan. Prvi čas jih rada skriva, posebno pred mačkom, ki bi jih požrl, če bi prišel do njih. Kadar so v nevarnosti, prenese drugega za drugim v varnejši kraj.

Skoraj je ni lepše in prijetnejše živalce od mlade mucke. Neznansko je živahna, večkrat še slepa kobaca iz gnezda; ko pa spregleda, se že začne igrati. Vse, kar lazi ali se giblje, kar trepeče ali šumi, vse zanima mlade mucke. Nikdar niso brez igre, človek lahko ure in ure gleda njihovo šegavo vedenje. Če nimajo druge igrače, se igrajo z materinim repom, ki neprenehoma miga sem ter tja; pozneje jim delajo veliko zabavo njihovi lastni repki. Kaj kratkočasno je gledati mlade mucke, kako se valjajo in love za repke. Kakor pa se od daleč prikaže kak pes, je igra takoj pri kraju in pokaže se njihova prava nprav. Mlade muce se zgrbijo, pihajo in prhajo v psa kakor stara.

Mačka ima svoje mlade neizmerno rada, vedno jih liže in čisti. Dokler mladi še sesajo, jih zapusti le tedaj, kadar gre jest. Vsako žival, naj bo tudi mačka, odpodi od svojega gnezda, celo človeku ne pusti rada mladih jemati v roke. Čudno pa je pri mački to, da je ta čas posebno mehkega srca, da vzame k sebi v gnezdo tudi drugo mlado žival in da jo ravno tako ljubi in zanjo skrbi kakor za svoje otroke. Mačka doji tudi mlade pse, zajčke, veverice, celo podgane in miši. Brehm pripoveduje o svoji mački, ki ji je dal mlado, še slepo veverico, da jo je radovoljno sprejela med svojo rodovino in da ni delala razločka med svojimi in rejenko. Pozneje, ko so mucki toliko odrasli, da so jih oddali, je ostala veverica sama

pri mački in ta se je tedaj, ko je izgubila svoje otroke, s posebno ljubeznivostjo oklenila svoje rejenke. Igrala se je z njo, jo vodila po dvorišču in po vrtu, jo klicala po mačje, veverica pa ji je odgovarjala po svoje. Veverica je na vrtu rada plezala po drevju, kakor je že njena nava- da, in mačka jo je osuplo gledala in se čudila, da mali spaček to tako dobro zna, in včasih je tudi sama za njo praskala. Ves čas sta si ostali dobri prijateljici. Ista mač- ka je pozneje zredila tudi psičke, zajčke in podgane.

Brehm piše tudi o drugi mački, ki je bila po naključju ločena od svojih mladih, da ni mogla do njih. Gospodar- ju pride na misel, da je ob istem času imela mlade sose- dova mačka, vendar ji jih je požrla neka žival. Tej mački so ponudili zapuščene sirote, in res jih je vzela za svo- je. Lepo jih je redila in gojila, kar pride prava mati spet nazaj v velikih skrbah in strahu. Ko pa vidi, da so otro- ci v dobrih rokah, se razveseli in pozneje obe skrbita za dobro odrejo.

Iz tega se vidi, da mačka ni tako malopridna, kakor se sploh misli o njej. Če pa še premislimo njeno koristnost, se človek lahko popolnoma sprijazni z njo. Kdor še ni nikdar stanoval ali vsaj spal v kaki stari hiši, kjer gospo- darijo podgane in miši, ta ne ve, kaj je maček vreden. Kdor pa je sam skusil, kaj počno podgane in miši po- noči, da človek od nemira in strahu ne more zaspati in

si vendar ne ve pomagati, ta bo mačka bolj cenil. En sam maček strahuje te nočne rogovileže.

Možje, ki so skušali in zapisovali, koliko miši ugonobi maček, so ugotovili, da na leto ujame 3650 miši, kadar pa je posebno rodovitno mišje leto, tudi 7000.

Poleg miši in podgan žre mačka tudi hrošče in umori celo strupenega gada, vendar ga ne poje. V Južni Ameriki mačka napada celo veliko in strupeno kačo klopotajo in jo navadno obvlada.

Navadna bolezen pri mačkah so kužne garje ali grinte, te pokončajo veliko mačk. Garje se odpravijo, če daš bolni mački z maslom namazanega in z žveplom potresenega kruha.

Pri nas so mačke navadno bele, črne z belo liso na prsih in sive s črnimi progami ali pa so črno in belo lisaste. Manj navadne so rumenkaste, rjave in modrosive mačke. Redkokdaj ima mačka tri barve, maček pa nikoli.

Mačka na otoku Man je brez repa, kitajska mačka pa ima dolgo mehko dlako in dolga viseča ušesa. Številni narodi mačka pitajo in jedo, npr. Kitajci, in tudi pri nas se posameznim ljudem mačja pečenka ne gnusi.

Preden se ločimo od mačke, poslušajmo še nekaj zgodb, ki nam kažejo mačka od dobre in od slabe strani.

Na Angleškem je živel mož, ki je bil velik prijatelj mačkov, posebno rad je imel velikega lepega mačka, ki je pri obedu zmerom sedel kraj njega in iz gospodarjeve roke dobival najlepše kosce mesa. Nekega dne pa je gospod imel pri sebi tuje goste in ta dan maček ni smel k mizi. To se je razvajanemu mačku za malo zdelo. Ko je po obedu gospod kot navadno zadremal, mu je razkačeni maček skočil za vrat in ga zadavil.

Učeni doktor Hladni je imel zelo pametnega mačka, naučil ga je to in ono, med drugim tudi, da je skakal čez palico, vendar mu je moral potem dati mleka. Mleko je stalo v lončku na peči, in ko je gospod pisal pri mizi, je maček skočil na visoko omaro, s katere se je videlo na peč. Če je maček videl, da je lonček poln mleka, je šel h gospodu ter je tako dolgo godel in se sukal okoli nog, da je gospod pogledal nanj. Tedaj je šel maček k peči, se oziral zdaj na gospoda, zdaj na lonček, potem pa šel v kot, kjer je stala palica, ter se začel drgniti obnjo, pri tem pa ves čas gledal na gospoda. Tako je hodil od peči do palice in spet nazaj tako dolgo, da je gospod vzel palico v roke in mu velel skočiti čez. Skočil je dvakrat, trikrat čez palico potem mu je gospod moral dati mleka, ki si ga je s svojo spretnostjo zaslužil.

V Torunu je imel učitelj mačka, ki je bil velik prijatelj z njegovim mladim sinčkom. Kamor koli je šel deček, povsod ga je spremljeval maček. Deček zboli in maček

se ne gane od postelje; deček umrje in maček ne gre od mrtveca, dokler ga niso pokopali. Potem je žalosten hodil po hiši in ves čas iskal svojega prijatelja; nazadnje se je ulegel v kot, nič ni jedel in je tako poginil.

Na Angleškem je živel ubog, vendar pameten deček, ki je sklenil iti na ladjo ter se peljati po morju v Indijo, da bi tam poskusil svojo srečo. S seboj ni vzel ničesar, ker ni ničesar imel; samo mačka, ki ga je imel prav rad, ni hotel pustiti drugim ljudem, vzel ga je s seboj na ladjo. Ko pridejo do Indije, se vzdigne velik vihar in vrže razbito ladjo in vse ljudi na suho. Prebivalci one dežele so polovili vse Evropejce, jih zvezali in gnali pred svojega kralja; tudi naš deček z mačko je bil med ujetimi. Ko pridejo pred kralja, jih začne izpraševati. Med izpraševanjem pa je iz sto in sto lukenj prišlo vse polno miši in podgan, ki se niso prav nič bale; bile so tako predrzne, da so celo kralja nadlegovale, in nalašč za to postavljene služabniki so jih morali poditi in pobijati. Deček je to videl in je sputil izpod pazduhe mačka, ki ga je že komaj krotil. Maček skoči mednje, grize in davi, da je groza, miši in podgane cvilijo in iščejo svoje luknje. V nekaj trenutkih je bilo vse mirno.

Kralj je začuden gledal to malo žival, ki je tako hitro strahovala njegove nadležne sovražnike, katerih vsi njegovi služabniki niso mogli krotiti. Gladil in objemal je zdaj mačka, zdaj dečka in oba sta morala ostati pri njem.

Deček je bil njegov ljubljenec, pozneje je prišel do velike časti in do neizmernega bogastva, ker je bil prvi kraljevi svetovalec. Pa tudi mačku se je dobro godilo, bil je pri vseh velikih časteh in kralj ga je povzdignil v častno službo prvega generala.

Ko je preteklo več let, se je mladi mož vrnil v svojo domovino z vsem bogastvom, ki mu ga je pridobila mačka. Začel je veliko kupčijo in njegovo ime je kmalu slovelo med vsem kupčijskim svetom. Njemu in tudi njegovim otrokom in vnukom je ostal pridevek Maček.

MIŠ

Kdo ne pozna te sladkosnede, razposajene in zvite tatice? Povsod je dosti mrčesa — in še preveč. Človek se ne more odkrižati tega nadležnega gosta, ki hoče jesti tudi tam, kjer ga niso vabili in klicali. Kjer koli si človek postavi hišo, bodisi v mestu bodisi v samoti, v gori ali na polju, takoj se pod njegovo streho naseli miška in brezskrbno živi od tega, kar si je človek pridobil v potu svojega obraza. Pred njenimi ostrimi dletastimi zobci ni nič varno.

Po kleteh in hramih gloda kruh in žito, slanino in maslo, svečo in sir, liže smetano, pije mleko in posreblje olje iz svetilke. Če ima priložnost, se naloka tudi sladkega žganja, da se potem valja pijana in uganja vsakršne burke. Številne stvari, katerih ne jé, zgrize in ogloda samo iz objesti. Tako na primer spridi po skrinjah in omarah perje, papir, bukve, usnje in sploh vse, kar ni iz kamna ali železa. Gotovo dosti več škode stori s tem, kar pokvari, kakor s tistim, kar poje.

Dasi je miš budna tudi podnevi, se pravo življenje začne z nočjo, ko gredo ljudje k počitku. V hiši, kjer ni mačka, vso noč ni miru, tekajo in preganjajo se po iz-

bah, škrabljajo in cvilijo za stenami, da človek ne more spati. Kakor so sicer plašne in boječe, postanejo vendar predrzne in nesramne, če vedo, da se jim ni bati — kadar namreč ni pri hiši mačjega strahu. Podnevi očitno tekajo pred človekom sem ter tja, ponoči splezajo tudi k njemu na posteljo in prešerno skačejo po spečem, češ kaj nam pa moreš, čeprav si velik, me pa smo majhne.

Poglejmo pa zdaj miš tudi od druge strani in pozabimo za hip na škodo, ki nam jo dela. Če jo pregledamo od vseh strani, moramo reči da je miška lepa, živahna in gibčna živalca, čeprav nam ženske skoraj ne bodo pritrdile, ker je znano, da se je hudo boje. Četudi ta strah ni upravičen, jim vendar v tolažbo povemo, da niso samo one v strahu pred mišjo, kajti tudi velikanski slon trepeče pred njo.

Lepo zalit, zadaj debelejši, vendar vitek trup, šilast gobček, zale nožice, velike črne in svetle oči so gotovo lepe telesne lastnosti, in tudi sivi svilnati kožušček ji kaj lepo pristaja. Samo precej dolgi repek jo malo kazi, ker je skoraj popolnoma gol, toda za živalco je imeniten, ker se z njim oprijemlje, kadar pleza na kako šibko stvar. Tudi njeno vedenje je prav šegavo in kratkočasno. Zelo urna je in skočna, nemirna in zvedava, srborito teka in skače, če pa kje kaj zaškrtno, se hitro zmuzne v luknjičo, vendar se kmalu spet zasvetijo črna očesca, če čuti, da ni nevarnosti. Rada se useda tudi na zadnje noge in

posebno prijetno jo je gledati, ko se sedeč liže in umiva s prednjima nožicama. V vodo ne gre rada, če pa pade vanjo, prav dobro plava.

Miška vedno krči in viha mali gobček, kar je znanje, da dobro voha, zraven pa ima tudi dober vid in zlasti tenek sluh. Nekaj posebnega ima v tem, da neznansko rada posluša muziko, kakršno koli. Ta jo izvabi iz luknje, po belem dnevu pride v izbo in je tako zamaknjena, da pozabi na svojo varnost. Človeku se hitro privadi, zlasti mlada. Jé mu iz roke, pride k njemu, če jo pokliče, in se sploh vede prav vljudno. Zato imajo nekateri ljudje radi miši — posebno bele — zaprte v ptičjih kletkah ali gajbica, da jim delajo veselje. Toda gajbico jim je treba pogosto čistiti, sicer kmalu zasmradijo vso izbo.

Baron Trenk si je v ječi privadil prijazno miško, da je na njegov klic prišla iz luknjice ter mu splezala na ramo. Ječar mu jo je vzel, zvesta miška pa je novemu gospodarju ušla, se stisnila v kotiček pred vrata Trenkove ječe, in ko so se vrata odprla, smuknila spet k svojemu prijatelju. Ječar jo je pozneje še enkrat odnesel ter jo je zaprl v lepo gajbico, toda miška ni hotela nič jesti in je tretji dan poginila.

Vredno je, da tukaj omenimo neko stvar, o kateri se je že dosti govorilo in pisalo, namreč o pojočih miših, ki neki znajo tako ugodno prepevati kakor kanarček. Najsi za zdaj ta stvar še ni popolnoma potrjena, se po no-

vejših izkušnjah kaže, da bo resnica. Anglež Bampffield piše, da je bilo v njegovi kuhinji za neko leseno steno gnezdo z mladimi mišmi. V kuhinji je imel kanarčka, ki je prav lepo pel. Kako se mož začudi, ko sliši, da so mlade miši začele posnemati kanarčkovo petje, spočetka slabo, pozneje čedalje lepše in popolnejše, če tudi glas ni bil tako močan kakor ptičev. Posebno rade so pele zvečer in ponoči, ko je kanarček spal, in ljudje, ki so ne vedoč za te pevce prišli v kuhinjo, so mislili, da poje kanarček. Tudi doktor Eichlberg pripoveduje, da je imel v svoji hiši pojočo miš. Pri Kitajcih pa je menda prav navadno, da imajo po hišah namesto ptičev pojoče miši.

Miši se kakor sploh vsi glodavci neznansko hitro plove. Miš skoti mlade po petkrat ali šestkrat na leto, vsakokrat po 4 — 6, tudi po osem in še več. Torej ni čudno, da se v kakem kraju včasih tako hitro razmnože. Mlade miši so gole in slepe ter prav hitro rasto. Stara jih ima zelo rada in jih v nevarnosti nikoli ne zapusti. Rajši z njimi vred pogine.

Največji sovražnik jim je maček, pa tudi sova, jež, dihur in podlasica ugonobe dosti miši.

Poleg hišne miši stanuje pri nas po vrtovih in gozdovih gozdna miš, ki je sivorjavnokaste dlake, in je tudi sicer v vsem podobna hišni, samo da je nekoliko večja. Pozimi, ko pritisne mraz, se rada priklati v hiše in najraje

prebiva po skednjih in pod strehami. Za zimo se preskrbe z vsakršnim živežem.

Najškodljivejša in najpožrešnejša naša miš, ki prerije zemljo na vse strani ter zgloda in požre vse, kar raste na njej, pa je poljska miš s kratkim gobčkom, kratkim repom in debelejšo glavo. Neizrekljivo hitro se množi, posebno v toplih letih, in potem pokonča vse poljske pridelke. Zato so jo ljudje že v stari časih imeli za šibo božjo. Če v enem kraju vse požro, gredo v velikih krdelih naprej do kraja do kraja. Teh miši ne zadrže niti visoke gore niti globoke vode. Če nimajo več živeža na polju, planejo v gozdove in pokončajo dosti mladja, oglodavši mu mlado skorjo. Pa ne samo, da dosti požro poleti, temveč delajo škodo tudi s tem, da si za zimo znašajo v svoje luknje vsakovrstnega žita in drugega živeža. Leta 1854 so poljske miši na Hrvaškem delale veliko škodo. To je še sreča, da se tudi pri tej nadlogi večkrat prikažejo kužne bolezni; tudi mokre pomladi in zgodnji jesenski mrazi jih veliko pokončajo.

Največ poljskih miši vendarle požro nekatere ptice, na primer sove, kanje, zlasti pa postovke. Tudi dihurji, podlasice, kune in domače mačke jim v tem opravilu prav pridno pomagajo. Torej vsem kmetom in gospodarjem zaradi njihove lastne koristi živo priporočamo naj nikar ne streljajo svojih najboljših prijateljev. Še celo gledati bi morali, kako bi na svoja polja privabili več

kanj in postovk. Tem koristnim ptičem boš posebno ustregel, če jim na njivo zasadiš visok drog, na katerem je zgoraj povprek pribita deščica. Kanje rade sedajo nanj in od tam preže na miši. Drog se ti bo gotovo izplačal.

H koncu se ozrimo še na dve miši, ki se po severnih pokrajinah pokažeta v tako silni množini, da ljudje tam mislijo, da živali padajo izpod neba.

Prva je norveška miš ali leming; je precej večja od naše miši in ima prav kratek rep. V nekaterih letih se vzdignejo z nerodovitnih bregov Ledenega morja in planejo v laponske doline kakor živa reka in gredo včasih po šestdeset milj daleč. Na potu jih nič ne udrži. Široke reke in jezera preplavajo, strmo skalovje preplezajo in tako drve kar naravnost naprej. Če pridejo do kopice sena, nikoli ne gredo okoli nje, temveč jo prerijejo; če jih na vodi sreča ladja, se ji ne ognejo, rajši splezajo nanjo in na drugi strani spet poskačejo v vodo. Za tiste kraje, po katerih potujejo, so te miši velika nesreča. Kadar pridejo, nič ne pomaga zoper nje. Vse, kar je podobno rastlini, pokončajo, in ne samo, da bi travo do korenin postrigle, temveč tudi zemljo prerijejo in pobero vsako semensko zrno. Vendar čim dlje pride ta živa reka, tem manjša je. Zveri in ujede jih davijo in koljejo, lačni Laponci jih love in jedo, tisoč in tisoč pa jih potone ali pocepa na potu, druge se pogube, pa se ne vrne nobe-

na. Na veliko srečo pridejo te miši največ enkat v desetih letih.

Druga popotnica je kamčatska miš. V brezštevilnih trumah — en sam vlak je včasih dolg po dve uri — zapuste spomladi Kamčatko in gredo po več sto milj daleč proti zahodu. Meseca kozoprška pa se spet vrnejo, kar jih namreč ni na poti poginilo. Za prebivalce Kamčatke so to veseli dnevi, ker za mišmi hodijo vsakršne zveri v dragocenih kožuhih, zaradi katerih jih pobijajo. Imenitna pa je ta miš za te ljudi tudi v drugem oziru. Za zimo jih namreč spravlja vsakršne koreninice z velikim trdom, potem pa pride lačen človek ter ji pobere zalogo. Pridna miš pa strada in cedi sline.

JEŽ

Prijatelj, če hočeš videti čudnega ponočnjaka, pojdi z menoj. Sonce je zatonilo za gorami, v gozdu so za čas umolknili razni glasovi, rosa je začela padati. Ustavimo se na obrobju in stopimo za gosti grm. Zdaj je v gošči nekaj zašumelo med suhim listjem, zdaj spet, če dalje bliže nas, no! zdajci se je zganilo dračje, iz grmičja se prikaže koničast rilček in precej za njim čudna žival starikavega nagrbanega lica, kratkega repa, nizkih podplatastih nog in oblega trupa v bodeči sivi suknji. Čeprav je videti okoren, vendar hlasta sem ter tja, stika po luknjah, prevrača listje in riže z rilcem kakor svinja.

Izpod kamna je prepodil martinčka, hitro plane za njim; živalca bi se zvijala in branila, vendar ni časa, jež jo je že pohrustal in zdaj spet nemudoma išče živeža. Zdajci počí suha vejica pod našimi nogami, jež se zdrzne, malo poslušá in hipoma skrčí glavo in noge ter se zvije v klopčič. Čeprav je našopiril bodice, ga vendar rahlo vzamemo v roke ter ga nesemo domov na vrt.

Jež je čuden svat. V svojem vedenju je res malo neroden in telebast, vendar pošten skozi in skozi, celo šegav in šaljiv, vsaj hudobe ni v njem nobene, in prav po ne-

dolžnem trpi, če ga surovi nevedneži preganjajo. Godi se mu kakor sploh poštenjakom, hudobni svet mu je natvezel pregrehe, za katere obrekovani siromak ne ve. Govori se o njem, da na skrivnem piščeta kolje, krave sesa in Bog si ga vedi kaj še, kar pa je vse izmišljeno. Plašni samotar ždi ves dan v kakem grmu ali v luknji pod kako korenino ali pod kupom suhljadi in šele zvečer si upa zapustiti skrivališče. Boječe caplja okoli z mokrim rilcem, vedno sledi miši, žabe, kuščarje, kače, črve, ogrce, polže in drug mrčes. Najraje žre miši, zato ga ljudje tudi jemljejo v hiše, kjer poleg miši lovi še neko drugo nesnago, za katero nimamo strahu pri hiši, to so namreč ščurki; tem je zaklet sovražnik. Če ne dobi dosti mesne jedi, se loti tudi sadja. Znamenito je pri njem posebno to, da tudi najstrupenešega gada požre brez vsake škode; naj ga gad še tako seka in pika v gobec ali kamor hoče, jež se ne zmeni za to, le malo se oblizne, potem strupeni kači lepo stare glavo ter jo požre vso do repa. Tudi drug strup, ki bi usmrtil dosti večjo žival, mu ne pokvari niti zdravje niti volje do jedi.

Tako se jež pošteno preživi do jeseni. Ko začne listje padati z drevja, tudi on skrbi za zimo; izkoplje si globoko jamo ter nanosi vanjo listja, mahu in trave, da je vsa polna. Smešno je gledati ježa, kako si posteljo znaša; povalja se namreč po listju in mahovju, kar se je nabodlo na bodice, to nese domov, in če se zraven nasadi še

kaka lesnika ali hruška, mu je tudi prav. Zima nastane, jež se zarije v steljo, se zvije in zaspi tako trdno kakor morda nobena druga živa. Človek bi rekel, da je mrtev, če mu ne bi utripalo srce.

Ježev je povsod, na ravnem in v gorah. Ljudje navadno mislijo, da sta pri nas dva ježa, pasji in svinjski; pravijo, da je svinjski dober za jed, pasji pa ne. Ampak to so prazne bajke; pri nas je samo ena vrsta, le toliko je res, da ima samica navadno daljši rilec, in bržkone je to svinjski jež. Cigani ježa radi jedo.

Mladi ježi se kmalu privadijo hiše in bi bili človeku všeč, ko ponoči ne bi bili tako nemirni in ko ne bi smrdeli. Na vrtovih pa so neizrečeno dobri, in pameten gospodar bi jih moral vabiti, ne pa odganjati in ubijati, ker škode ne delajo nikakršne, drugega požrešnega in sitnega mrčesa pa dosti pokončajo.

Ježevi najhujši sovražniki so psi; kjer ga ovohajo, mu ne dajo miru. Siromak si ne ve drugače pomagati, da se zvije in tako preganjalcem da priložnost, da si na bodicah okrvave nosove. Bolj zoprna je premetena lisica; bo-deči klopčič s prednjima nogama beza in vali do bližnje vode, tam pa se klopčič hitro razvije. Še huje pa lisica pokuri prestrašenemu ježi, če ga porosi s svojo smradno vodo; tedaj hitro pokaže glavo izmed bodic, lisica hlastne po njej — in ježa ni več.

KRT

Doslej smo opisovali in opazovali samo živali po zemlji in nad zemljo, pogledjmo enkrat malo pod zemljo. Tam doli kraljuje krt, zato jo tudi imenujemo »krtova dežela«. Pogledjmo danes v temno kraljestvo, kako po njem gospodari dosti ozmerjani in hudo zatirani krt. Dolžili so ga, in dolže ga še dandanes, da je zanikrn tihotapec, da grize korenine sadežem, ki morajo potem usahnuti. Če bi bilo to resnično, bi gotovo zaslužil hudodelec, da ga obsodimo na smrt. Vendar smo se že pri številnih živalih prepričali, da jih svet krivično sodi, zato tudi krta nočemo soditi prenašlo, preden se ne prepričamo na lastne oči, kaj je na stvari.

Najprej si obtoženca pogledjmo. Kakih 5 palcev dolg trup je podoben valjarju, skoraj bi dejal, da je v plečih močnejši kakor zadaj, vratu ni videti, od krepkega tilnika se glava oži v precej dolg rilček. Uhljev nima, tudi oces ni videti, ima ju pa vendar, le majhni sta in skriti v dlaki. Noge so kratke in šibke, da se nanje ne more dosti opirati, zlasti to velja za zadnje, in krt res ne hodi toliko po nogah, kolikor se pravzaprav plazi po izritih ceveh in hodnikih. Prednji nogi, čeprav kratki, sta vendar-

le močni, široki, lopatasti in na stran obrnjeni. Rep je kratek in tenek. Črna dlaka ni dolga, je pa gosta, bleščeča in se malo spreminja na modro.

Odprimo mu še gobček. Oho, kaj pa je to? Vsi zobje so ostri in koničasti kakor igle. Hm, hm, to bi bilo čudno, ko bi ta žival žrla korenine, kajti vse ostrozobe živali se preživljajo z mesom ali pa z drugimi malimi žuželkami in črvi. Da bi bil prav krt v tem drugačen — ni verjetno. Ampak človek je že tak, da včasih raje verjame praznovernim in nevednim ljudem kakor lastnim očem. Torej ženimo stvar do kraja. Razparajmo ga ter mu pogledjmo v želodec! Kar je pojedel, to se bo našlo v njem. Pa kaj najdemo? Nekaj mišje dlake, nekaj na pol prebavljenih črvov in hroščjih oklepov. Nedoržen je! Njegovi neumni obrekovalci so modrovali tako: »tukaj je več objedenih usahlil sadik, zasačili pa smo krta, tedaj tega ni kriv nihče drug kakor krt. Križajmo ga!« Taki ljudje so tako kratke pameti, da ne premislijo, da so krta samo zato ujeli pri usahljih rastlinah, ker je tam hrustal bramorje in ogrce, ki so korenine izpodjedali. V praznem kozolcu ni vrabcev, temveč v polnem.

Če bi morda še kdo stresal z glavo, mu naredimo še en poskus. Denimo nekaj živih krtov v skrinjo, napolnjeno z zemljo, med zemljo jim zmešajmo sladkih sočnih korenin, bramorjev, žab, črvov, ogrcev in zrezane-ga mesa. Krti kmalu začno riti, za črvi, ogrci, žabami in

mesom v kratkem ni sledu ne tiru, vse so požrli, korenja pa se nobeden ni dotaknil. Če jim hitro ne damo spet jesti, se bodo začeli klati in žreti med seboj in zadnji bo tudi hitro od lakote poginil. Ni je skoraj tako požrešne živali, krt namreč vsak dan poje toliko, kolikor sam tehta, vendar rastline ne povoha.

Mislím, da bo zdaj vsak prepričan, da krt ni naš sovražnik, ampak prijatelj. Ni torej pametno krta na vse kriplje preganjati. Res je, da rije po zemlji in da po travnikih dela nevšečne krtine. Ampak treba je pomisliti, da tako rahljanje zemlji na škoduje, krtine pa z grabljami poravnaj in bo vse prav. Toliko se sme reči, da se škoda ne da primerjati s koristjo, ki jo imamo od krta. Le po vrtovih je zaradi nenehnega ritja siten.

Krt ima neizrečeno dober nos in tenek sluh, je tudi nenavadno učen, posebno pod zemljo, pa celo na zemlji ga človek težko dohaja; če je treba, tudi plava čez široko reko. Največji mojster pa je v vrtanju in kopanju. Z rilcem rahlja zemljo, z lopatastima prednjima nogama koplje, z glavo in tilnikom pa peha prst pred seboj, dokler je ne izmeče kvišku v podobi krtine. Pod zemljo ima prav umetno izdelano hišo, namreč mehko nastlan kotliček, okoli katerega gresta dva rova ali dve poti druga nad drugo; iz gornjega rova se gre v hišo, iz te pa drži še ena pot navzdol na veliko cesto. Prva dva okrogla rova sta med seboj v zvezi z več potmi in od velike ceste so

razpeljane majše na vse strani, po njih hodi krt na lov in se po lovu spet vrača domov. V hišo hodi skozi zgornja vrata, iz hiše pa skozi spodnja. Blizu hiše ima nekje tudi vodo, kamor hodi pit; če ni v sosedstvu kake mlake, si sam naredi kapnico, kamor se voda zbira.

Krtica ima posebno hišo, kjer na mehki postelji skoti 3 — 5 mladih krtičkov, ki niso večji od boba; oba, samec in samica, skrbita zanje ter jim prinašata hrano. V nevarnosti jih krtica skriva in prenaša v gobcu.

Krt je ponoči bolj delaven kakor podnevi, pozimi ravnno tako kakor poleti. Sovražnikov ima dosti med pticami in med četveronogimi živalmi.

V južni Afriki živi krt, ki ima posebno lepo bleščečo dlako, ki se iz zelene barve preliva v zlato, zato mu tudi pravijo zlati krt.

JAZBEC

Ker smo že v gozdu, obiščimo pri tej priložnosti čmerikavega puščavca, jazbeca imenovanega. Res da nas pustež ne bo vesel, kajti prav nič mu ni všeč, če ga kdo moti v preišljevanju; samotar na mara za družbo, najrajši je sam svoj, celo za svoje rojake se ne zmeni. Ker je zraven še posebno plah in nezaupen, ga bomo težko zalotili tako, da bi ga lahko opazovali, toliko bolj pa nas mika seznaniti se s tem čudnim svatom. Pojdimo ga iskat! V hosti med obraslim skalovjem ima globoko pod zemljo stanovanje, kjer večji del svojega dolgočasnega življenja prespi. Le redkokdaj si upa podnevi iz luknje, čeravno mu neizrečeno godi, če se lahko pogreje na toplem soncu. Poiščimo si skrivno mesto, tam se usedimo in mirno sedimo, da nas njegovo tenko uho ne zasliši. Da bi nas videl, se nam ni bati, ker je slabega vida, toliko bolje pa voha, zato smo šli na to stran, da pihlja od njega k nam, sicer bi nas veter izdal.

Sonce prijazno in toplo sije ravno pred njegovo hišo, vse okoli je mirno in tiho, in vendar si previdni in boječi teleban ne upa na sonce. — Aha, zdaj se je v luknji prikazala šilasta bela glava s črnima progama prek majh-

nih očes, skrbno se ozira okoli, vohlja in krči rilčkasti gobček, pa se mu menda ne zdi prav varno, ker spet izgine od vrat. Čez nekaj časa se spet pokaže, oziranje in vohanje se prične znova, sonce ga tako ljubeznivo vabi, niti nos niti uho ne sluti nikakršne nevarnosti, zdaj se ves pomoli iz hiše. Strese si prah iz grobega sivega kožuha, se še enkrat prepriča, da ni nevarnosti zanj, se usede in sanjavo gleda predse, počasi se zvrne po tleh, se zadovoljno zlekne ter obrne široki hrbet proti soncu. Oh, kako prijetno življenje je to! Vse bi bilo prav, ko bi le krvoločni gostje v kožuhu mirovali, koljejo ga in ščipljejo na vse strani. Nevoljen se usede, podrgne se ter tja po kožuhu z ostrimi kremplji, nekajkrat tudi šavsne z gobcem po sebi in malo pogrize in pocmoka. Videti je, da je upokojil in ukrotil nadležno živad, kajti svoje zmage vesel se zadovoljno ziblje na prednjih nogah, se spet uleže, obrnivši zdaj soncu črnikasti, dobro rejen trebušček. Iz te všečne lenobe ga hipoma nekaj zdrami, skoči kvišku, povoha sem ter tja, malo pogodrnja in odhlača spet v svoje dvore, kjer je vendar najvarnejši.

Njegovo stanovanje res ni kar si bodi. Precej prostorna spalnica je seženj, včasih tudi dva sežnja globoko pod zemljo, do nje vodi do raznih strani več po 5 — 6 sežnjev dolgih in lepo uglajenih poti. Dolgo se je trudil, dosti zemlje je preril in premetal, preden si je napravil tako poslopje. Prednje noge kopljejo in rahlajo zemljo,

zadnje jo degajo in porivajo nazaj, nazadnje jo ritensko grede z zadnjico izpeha iz rova. Ko je stanovanje gotovo, nabere zunaj listja, mahu in trave za mehko in toplo posteljo. Jazbec jo neznansko čist, zoprna mu je vsaka nesnaga, vsak smrad. Pravijo, da prekanjena lisica, ki si je lena kopati luknjo, čistemu čmerikavcu nalašč zasmradi dvore, kar ga tako razžali, da se godrnjaje in brundaje umakne iz svojega posestva in si gre delat novega. On sam se očisti zmerom daleč zunaj hiše, blato pa skrbno pokrije s prstjo, da ga ne bi izdalo. Blizu nje-ga kje ima samica svojo posebno jazbino.

Jazbec v svojem gradu čaka temne noči, potem si gre iskat živeža. Ker je top in neumen, zraven tudi precej počasen in okoren, se mu redko posreči, da bi si ujel kako boljšo pečenko, zato se, čeprav je grabežljiva in mesojedna zver, vendar največ preživi s sadjem in korenstvom. Po gozdu pobira gobe, lesnike, želod, žir in gabrico, koplje vsakršno korenje, pozoblje pa tudi črve, ogrce, polže, mlade ptice in jajca iz pritalnih gnezd. Lovi si miši, slepce, kače in tudi strupene gade, ne boječ se njihovega strupa. Rad zahaja na obdelana polja, posebno v koruzo, dokler je še mehka in mlečna; če ni koruze, je dober tudi krompir, repa in korenje. Največjo škodo pa dela po vinogradih; ker je zaljubljen v sladko grozdje, s taco pripogiblje trte in klesti z njih sladki sad. Jazbec pije tudi dosti vode, lovci celo pripovedujejo, da

se žejen jazbec, če pride do vode, tako naloka, da počī. Pije pa cmokaje kakor svinja.

Jeseni se jazbec pri obilni hrani zelo zredi, takrat tehta tudi 30 in še več funtov in ima po 5 — 10 funtov čiste masti. Tedaj misli na zimo, v jamo si nanese nekaj živeža, si nastelje novo posteljo, se uleže na tolsti trebuh, skrije glavo med prednje noge in tako zadovoljen sam s seboj zaspi. Toda njegovo zimsko spanje ni tako trdno kakor pri nekaterih drugih živalih, kajti večkrat se prebudi in pride celo iz jame gledat na svet, največ menda zato, da se napije vode. Spomladi pride na dan suh, dolgo spanje in post sta mu pobrala do tri prste debelo salo in včasih ga ni drugega kakor kost in koža.

V svoji posebni jazbini jazbica skoti 3 — 5 slepih mladih navadno meseca svečana. Jazbica je mladičem skrbna in dobra mati, on pa se ne zmeni zanje. Ko malo odrastejo, jih mati rada izpelje pred hišo, da se malo poigrajo na toplem soncu. Do jeseni ostanejo skupaj, takrat pa se razkrope in odslej se živi in dolgočasi vsak na svojo roko. Z ujetim mladim jazbecem človek ne more imeti veselja, ker je preneumen in prelen, da bi si kaj naučil. Ves dan bi spal, ponoči pa je buden. Če ga človek vznemirja, renči in piha skozi nos in kruli v trebuhu. Bati se je njegovih zob, potuhnjenec rad grize in zlepa ne spusti.

Lov na jazbece je precej težavna, vendar se dobro izplača. Love ga v razne zanke, tudi v nastavljeno vrečo, ali pa ga izkopljejo iz jame, v katero so ga zapodili jazbečarji. S temi psi hodijo tudi ponoči na lov; psi zasledijo jazbeca, ga pograbi in drže, da pride lovec. Jazbec se ob taki priložnosti vrže na hrbet, braneč se s kremplji in zobmi. Nekateri tudi hodijo čakati jazbeca pred jazbino in ga ustrelje, ko pride zjutraj domov. Če pa jazbec čuti, da so okoli njegove hiše hodili psi ali lovci, ne gre večkrat po tri dni od doma.

Jazbečevo meso ima neki zoprni duh po zemlji, vendar ga izgubi, če se meso za 24 ur zakoplje v zemljo in se potem še položi v tekočo vodo. Tako meso je menda prav okusno, po nekaterih krajih ga radi jedo. Iz jazbečeve trdne in nepremočljive kože delajo lovske torbe, z njimi obijajo skrinje, naši vozniki pa jih radi obešajo konjem na komate. Iz dlake se delajo krtače, omela in slikarski čopiči. Največ pa je vredna mast, ki se dobro plačuje po lekarnah; lovci z njo tudi radi mažejo čevlje, usnje in jermenje; pozimi z njo svetijo, ker lepo in čisto gori. Pravijo, da lase pobelijo, ako se namažejo z jazbečevo mastjo.

— — —

V Ameriki živi neka žival, ki je nekoliko podobna našemu jazbecu, vendar ni tako plaha in boječa kakor naš

sivec, temveč prav predrzna in nagajiva. Tej živali je dano strahotno orožje, katerega se ustraši vsak junak. To orožje niso ostri kremplji niti zobje, ampak neizrečeno hud smrad, smrad vseh smradov, s katerim žival na tri sežnje daleč poškropi svojega sovražnika, zato se po vsej pravici imenuje smrdljivec. Sok, ki ga spušča iz posebne žleze, smrdi tako, da človeku sapo jemlje; nekateri omedlijo, drugi zbolijo, vsak pa mora iti iz človeške družbe, ker zaradi strahotnega smrada vse beži od njega, kakor bi bil kužen. Tu ne pomaga nobeno pranje, nobeno čiščenje, človek se tega smradu ne iznebi mesece in mesece. Indijanci smrdljivca jedo, poprej pa izrežejo smradno žlezo.

PTICE, ČLOVEŠKE PRIJATELJICE

Med vsemi živalmi, kolikor jih je ustvarila božja roka ter jih podvrgla človeškemu gospostvu, so človeku najljubše ptice. Dobro vemo, da so nam številne druge živali pri hiši in pri gospodarstvu potrebnejše; vemo, da bi nam bilo brez njih težko, skoraj nemogoče živeti, vendar so nam ptice najbolj prirasle k srcu. Človek je že od nekdaj rad gledal in opazoval njihovo vedenje in poslušal njihovo petje. Vsakogar, komur srce ni popolnoma popačeno, mora razveseliti, če gleda ptico, kako vesela skaklja po vejah in izliva svoje čute v glasno pesem. Kako žalosten bi bil svet, kako dolgočasen, kako mrtev bi bil najlepši kraj, ko bi ga ne oživaljal ptice s svojim petjem. Saj vemo, da lepo je le tam,

*kjer ptičice pojo
in rožice cveto.*

Slovenski narod se je po svoji rahli in blagi naravi zmerom nagibal k mirnemu poljedelstvu in pastirstvu, rad je opazoval naravo, zato pa se je tudi z njo sprijaznil in ostal naraven. V posebni časti je imel ptice, te so bile že od nekdaj njegove ljubljenske. Prepričal se je, da

ptice marsikaj poprej spoznajo in čutijo kakor on sam; oznanjale so mu zlasti spremembe vremena in ni se mu čuditi, da je v starih čash skušal po njih izvedeti svojo prihodnost. Še zdaj — čeprav vraže pojemajo — deklica pozorno šteje, ko na pomlad prvikrat zasliši kukavico v zelenem bukovju. Nikar ji ne zamerimo tega nedolžnega veselja, saj pravi, da ptici ne verjame. Vraže naj se zatro, ljubezen do ptic pa naj ostane na veke.

Ker se je slovenski narod rad ukvarjal s pticami, je tudi v njegovih pesmih tako živo kakor v zelenem logu. Ptice se z njim vesele in z njim žalujejo. Zdi se mu, da ga ptica razume, in on si spet prizadeva, da bi razumel njeno petje. Zdi se mu, da ga zdaj tolaži v žalosti, zdaj spodbuja k delu, zdaj se spet šegavo posmehuje njegovemu trudu. Marsikatero ptičje petje si je človek tudi prestavil v svoj govor. Kadar na primer spomladi sliši visoko nad seboj peti škrjanca, se mu dozdeva, da ga kliče k delu, govoreč: »Delaj, delaj, delaj, orji, orji, orji, sej, sej, vrzi, vrzi!«

Slovenski narod ima sto in sto svojih pesmi, v katerih nagovarja ptico, ona pa mu odgovarja. Tako na primer v ljubeznivi pesmici:

*»Poj mi, tiček, poj,
ljubi tičej moj!«*

*»Kak bom revček pel,
skobec mi je ljubo vzel.«*

*»Poj mi, tiček, poj,
ljubi tiček moj!
Če boš pel vesel,
skobca ti bom jaz ujel.«*

Deklica ptici odkriva svoje skrivne misli, ki so se ji rodile v mladem srcu; mladenič ptici izroča srčni pozdrav, naj ga nosi v daljni kraj. Nasproti pa drobna ptica tudi svari in uči neizkušeno deklico, in deklica ji verjame, misleč:

*I kaj, ko vse res bi bilo!
Tič leta nad nami, on vidi ljudi,
ve dobro, kako se po svetu godi.*

Ubogega jetnika, ki za trdnim zidovjem zdihuje v železju, pride ptica na okence tolažit in kratkočasit. V neki narodni pesmi pride klicat slavnega kralja Matjaža, naj se pripravlja na vojsko, in pozneje mu prileti na bojišče oznanjat, da naj hiti domov, ker so mu Turki uplenili kraljico Alenčico.

V vseh pesmih so ptice človeške prijateljice, ki človeku zmerom samo dobro žele. Neka narodna pesem pravi: Tri ptice so goro preletele, vsaka nosi neko znamenje, prva pšenični klas, druga vinsko trtico, tretja pa

zdravje in veselje. Prva je sedla v banatsko polje, druga na Fruško goro, tretja se spušča med nas, da bomo zdravi in veseli.

Največ so se ptice prikupile s petjem. Ptica izliva v sladko pesem vse svoje čute, kakor jih čuti njeno drobno srce; veselje in žalost, ljubezen in hrepenenje. Kakršen je čut, taka je tudi pesem. Sedeč blizu gnezda, kjer mu zvesta družica vali, zdaj z donačim glasom oznanja svojo radost, zdaj spet v strahu tiho cvrči in toži za tovarišico, ki mu jo je odnesel skobec. Ptičje petje tudi v človeku budi take čute in ptičje hrepenenje se izliva v človeško srce. In ko so človeka objele skrbi in reve, toži ptici svoje bolečine in jo proseč nagovarja:

*Zapoj mi, ptičica, glasno,
zapoj mi pesem žalostno,
ki bo mi v srce segala,
občutkom se prilegala.*

Ptice so tedaj v resnici človeške prijateljice.

Ptičje življenje

Ptica živi veselo tja v dan in ne vpraša, kaj bo jutri. Zato je ptica podoba dobrovoljnega in brezskrbnega življenja. »Živi kakor ptica pod nebom,« govorimo o človeku, ki ga ne tare nadloga, ki mu dan za dnevom uhaja brez skrbi. Tudi sveto pismo, ko nam priporoča, naj se nikar preveč ne pehamo za posvetno blago, nam daje ptice za zgled, govoreč: »Poglejte ptice pod nebom, ne sejejo in ne žanjejo, in nebeški oče jih živi.«

Ptica pa zna tudi užiti življenje, kakor nobena druga žival. Najdaljši dan ji ni predolg, vedno si najde opravek, nikoli ne miruje. Zjutraj navsezgodaj, ko se komaj začne jasni na vzhodu, se že prebudi iz kratkega spanja in z drobno pesmico pozdravlja novi dan. Večji del dneva stika za hrano, eden jo išče v polju, drugi v gozdu, nekateri ob vodi, nekateri v vodi, po zemlji, v grmovju, na drevju, pod mahom in listjem, med kamenjem in po zidovju. Letanja in skakljanja ni ne konca ne kraja. In če si tudi na poln želodec privošči malo počitka, ne traja dolgo. Začne si urejati in čistiti perje, potem gre spet na lov. Proti večeru se navadno zbirajo v družbo, iskaje si

ustreznega prenočišča, zaspe pa šele po dolgem cvrčanju in šepetanju. Tako jim hitro mine dan za dnevom.

Ptica je zračna žival, ustvarjena, da na lahkih perutih plava po neizmernem prostoru. Medtem ko so kosti sesalcev debele in polne mozga, so ptičje kosti tanke in prazne. So tudi v zvezi s pljuči in ptica jih lahko po vsečnosti napolni z zrakom in ravno tako tudi vse druge votline v svojem telesu. Torej se lahko naredi lažja ali težja, kakor se ji zdi. — Res je, da se v zrak lahko vzdignejo tudi nekatere druge živali, na primer netopirji in žuželke, ampak kako nerodno, kako omahljivo, rekel bi izgubljeno je to njihovo letanje. Niti netopir niti metulj se ne moreta sukati, ne moreta viseti v zraku. Samo ptica leti, netopir pa prhuta.

Kdo še ni občudoval malega škrjančka, kako se v nenehnem žvrgolenju vije pod oblake. Kako lepo je gledati mogočnega orla, kadar se mirno plavajoč suče v velikih krogih ali pa kakor črna pika visi v sinji višavi. — Ali pa naša ljubezniva lastovka! Kako strela hitro šviga okoli oglov, zdaj ob tleh, zdaj spet visoko okoli cerkvenega zvonika požene se desno, se poigrava na levo, kakor lahka misel. Lastovka s prirezanimi peresi, z okrnjenimi krili ni več prava lastovka, ampak je usmiljenja vredna pokveka.

Zaradi letanja človek pticam zavida. Kdo izmed nas si ni že želel ptičjih perutnic? Koliko jih je že vzdihnilo:

»Oh, da bi imel krila! Letel bi sem, letel bi tja po željah svojega srca.« Zato si je človek že od nekdaj ubijal in belil glavo, kako bi se s pticami vred povzdignil nad črno zemljo ter se spustil v čisto ozračje. Ampak doslej se mu ni posrečilo in se mu menda tudi nikdar ne bo.

Če hočeš poznati ptico, jo moraš opazovati zunaj. Le tam jo lahko vidiš, kako veselo in brezskrbno skaklja, kako je urna, kako je živa. Z veje zleti na vejo, z drevesa na drevo, na zemljo, k potoku, v grmovje, pod nebo, pod nebom naprej, in to vse tako hitro, da je ne moreš imeti dolgo na očeh. Ptica pa je vesela samo v prostosti. Takoj ko ji vzameš svobodo, ko jo zapreš v kletko — naj bo še tako velika — si ji vzel pol življenja. Zato v slovenski narodni pesmi ptica odgovarja gospe, ki jo vabi k sebi v grad in ji obljublja vsakršnih slaščič:

*Nečem, nečem, mlada gospa, k tebi,
ti bi mene v beli grad zaprla.
Raj odletim si jaz v log zeleni,
se nazobljem rumene pšeničke,
se napijem lepe frišne vode,
no zapojem z moje drage volje.*

Gnezditev in valitev

Ko na pomlad oživi vsa narava, se tudi v ptičjem srcu zbudi novo življenje in ptiči, ki bodo zdaj kmalu stari leto, si izbirajo svoje družice. Pri tem vsak gleda, kako bi razveselil in krakočasil izbrano tovarišico, kako bi si pridobil njeno srce. Nekatere je prav lepo gledati, kako snubijo svoje neveste. Pred izvoljeno ptico pleše in se vrti kakor vrtavka; drugi se ji hoče prikupiti z drznim letanjem in umetnimi igrami po zraku; tretji pa skuša omečiti njeno srce s sladkim petjem. Ako ima samica več snubcev, se ti skušajo med sabo in se večkrat tudi hudo stepo, da perje leti okoli in dostikrat tudi kri teče. Boj je končan šele, ko se zmagovalcu pridruži samica. Ta par potem živi do smrti skupaj v zvestobi.

Zdaj si iščeta pripravno mesto, kjer si bosta delala gnezdo. Ko mesto najdeta in ga spoznata za dobro in varno, znaša navadno samec za gnezdo potrebne stvari in zraven s petjem kratkočasi ali z letanjem in skakanjem razveseljuje samico, ki iz prinesene šare dela gnezdo. Pri nekaterih pticah pa je tudi narobe, da namreč gnezdo plete samec, samica pa mu streže.

Vsaka ptica si dela gnezdo po svoje, bolj ali manj umetno. Gnezditev je ptici prirojena. Nagon, ki si ga ne znamo pojasniti, jo žene, da si dela gnezdo, kakor ga je delala njena mati in vse prednice njenega rodu. Ne smemo misliti, da bi jih stari pri tem delu poučevali, kajti tedaj, ko mladi gnezdijo, stari že zdavnaj več ne skrbi-jo zanje. Pri tistih pticah, ki gnezdijo samo enkrat na leto, tudi ni mogoče, da bi mladi gledali, kako stari znašajo gnezdo. Takrat pa, ko so bili še sami v gnezdu, jim je bila v mislim samo jed, ne pa gnezdo.

Nekatere ptice — posebno na mrzlem severu — ne delajo gnezda ter svoja jajca zneso na zemljo ali pa celo na goli kamen. Druge si že izkopljejo majhno jamico v zemlji, npr. prepelica, škrjanec, jerebica; nekatere pa si kopljejo dolge luknje pod zemljo, npr. podgrivka, vodomec, legat. Navadno pa vendar stavijo gnezda v višave, nekatere na strme, nepristone pečine, druge na visoka drevesa, spet druge v dupla, v gosto grmovje, v trstje, pod mlinski jez, sredi močvirja ali pa tudi na vodo.

Ravno tako tudi stvari, iz katerih ptice delajo gnezda, niso pri vseh enake. Nekatere naneso samo malo suhljadi ali dračja, druge vzemo nekaj vejic za podlago ter jih pokrijejo in nasteljejo z mehko travo, mahom in ličjem ali s koreninicami. Ptica se potem usede sredi nanesene šare in vrteč se naokoli naredi kotanjo, s kljunom, in če je treba, tudi z nogama in s kriloma pa po-

pravlja, gladi in spleta. Narejeno kotanjo potem nastelje z najmehkejšimi in najtoplejšimi stvarmi, kar jih more dobiti, namreč z dlako, volno, perjem. Da se vse te stvari dobro sprimejo, nekatere ptice pomešajo malo blata ali gnoja med snov ali pa vsako stvarco poprej oslinijo, da se bolj prileže k drugim.

Tako je navadno ptičje gnezdo. Nekateri ptiči pa so v tem še posebni umetniki. Med našimi je znana lastovka, ki si gnezdo zida iz blata, katero je zmehčala s slino in ga utrdila z vpletenimi dlakami in slamicami. Neka druga, naši lastovki sorodna ptica — imenuje se salangana — pa dela gnezdo iz same sline, ki se ji obilno cedi izpod jezika in se potem strdi v belkasto skorjo. Med evropskimi pticami dela najumetnejše gnezdo neka majhna sinica, imenovala plašica. Ta namreč svoje gnezdo, ki je podobno velikanski hruški, obeša na konec šibke vrbove vejice ali pa tudi na trst. Spletano je iz tenke belkaste volne, ki jo ptica nabira po semenskih vrbah in topolih. To volno oslini ter jo potem tako splete in polsti, da je skoraj podobna klobučevini. Vhod v gnezdo je zmerom na strani.

Še lepše so stkana gnezda mnogih afriških ptičev, ki so jim zato tudi dali ime tkalci.

Njihovo gnezdo zmerom visi na dolgi vrvici, da kače in opice ne morejo tako lahko do mladih. To gnezdo delajo samci sami. Neki tkalci pa delajo tudi velika

skupna gnezda. Okoli drevesnega debla namreč narede široko strmo streho in si potem pod njo izdelajo gnezdo ob gnezdu. Pod tako skupno streho včasih gnezdi po sto ptičjih parov.

Vse te umetnike pa še prekosi šivec iz vzhodne Indije. Poišče si namreč pripraven list na koncu veje, ga s kljunom prebode ob robovih, potem poišče kako vlakno ali trak ličja, ali pa si iz bombaža sprede nit in z njo sešije listna robova. Nit namreč pretika skozi narejene luknje, zvleče robova skupaj in si tako napravi tulec za gnezdo. Če bi bil en sam list preozek, sešije dva lista skupaj.

Redke so ptice, ki si ne delajo nikakršnega gnezda, ki torej tudi ne vale, temveč svoje jajca podtikajo drugim pticam, ki morajo potem tudi skrbeti za mlade. Med našimi pticami to počenja dobro znana kukavica.

Ko je gnezdo gotovo, začne samica vanj nesti jajca, navadno znese vsak dan po eno. Nekatera precej obsedi na gnezdu, nekatera pa hodi sest le ponoči in popolnoma osedi šele takrat, ko je polno število. Tudi v številu je velika razlika, vendar se lahko reče, da največje ptice zneso najmanj, male in srednje pa največ jajc. Tako npr. ima orel samo dve, sinica in mali palček pa 10 — 14 jajc. Toda tudi tukaj ni pravega vodila, najmanjša ptičica, kolibri, znese tudi samo dva jajčka grahove velikosti, velikanski noj pa navadno po 10 — 12 jajc. Najrodovitnejše

so kure, race in gosi, posebno če jim človek znesena jajca sproti pobira.

Jajca so ali bela ali prstena ali pa zelenkasta, navadno tudi pikčasta ali pegasta, tedaj največ taka, da jih ni lahko opaziti. Navadno vali samica, le za tisti čas, kar potrebuje, da se očisti in naje, jo nadomešča samec; pri nekaterih pa se tudi redno vrstita, le noj vali sam. Samec valeči samici tudi prinaša hrane in ji za kratek čas prepeva svoje najlepše pesmice. Čudno navado ima kljunorožec. Valečo samico namreč zazida v duplo, pusti ji samo majhno luknjo, skozi katero ji podaja potrebno hrano in vodo.

V jajcu se med valitvijo gode znamenite in čudovite spremembe. V ravnokar znesenem jajcu ni videti drugega kakor beljak in rumenjaki. Človeku se zdi, da je mrtvo, vendar je živo. Treba mu je samo prave toplote in pa zraka; če ima to oboje, se bo v zaprtem prostoru razvila živalca — mlada ptica. Potrebno toploto dobiva od valeče matere; tej se tedaj kri nekako vname, da je dosti toplejša kakor navadno. Nekateri ptice si tudi po trebuhu oskubajo perje, da z vročim trupom jajca bolj grejejo. Vsak dan jih tudi preobrača, da pride do njih zrak.

Mladiči

Takoj ko ptica obsedi na jajcih, se začne v njih snovati novo življenje, in jajce je vsak dan nekoliko lažje. V kurjem jajcu je mogoče že drugi dan opaziti kapljice krvi, tretji dan se po njem razprezajo tanke žilice in utripati začne majhno srce. Peti dan lahko razločiš drob in debelo glavo, sedmi dan pa tudi že tanke koščice. Trinajsti dan se od trupa odločijo noge in peruti, petnajste ga začne po trupu poganjati puh, živalca se začne gibati in odpirati kljunček, devetnajste ga se že glasi, enaindvajseti dan pa se z nožicami upira v lupino in jo kljuje s kljunčkom; hišica se zdrobi in pišče se izvali v veliko veselje materi koklji.

Valitev ne traja pri vseh pticah enako dolgo; čim manjše je jajce, tem prej se mladič izvali. Naše male ptice pevke vale dva tedna, večje pa potrebujejo po tri tedne in tudi več. Kokoš npr. vali 21, raca 25, gos 28, labod 42, noj pa blizu 50 dni.

Ptica je zgled dobre in skrbne matere. Zdaj ji ni v mislih nič drugega kakor drobni otročiči. Njena prva skrb je spraviti iz gneda jajčne lupine, vendar pa jih ne pomeče naravnost iz gnezda, temveč jih v kljunu nosi

daleč proč, ker se boji, da ji zaroda ne bi izdale kaki požrešni zveri. Ponoči in ob grdem vremenu mladiče greje s svojim telesom, podnevi pa od prvega svita do poznega mraka oba iščeta in prinašata potrebno hrano; rada sebi utrgata in voljno stradata, da se le malim ne godi krivica. Ptica v nevarnosti pogumno brani svoj zarod, neustrašno se zakadi v sovražnika, najsi bo tudi večji in močnejši od nje. Če pa vidi, da je prešibka, skuša sovražnika odpraviti od gnezda z zvijačo. Valitev in odgojitev staro zelo zdela, včasih je ni nič razen kost in koža.

Mladički v svoji prvi mladosti nimajo pri vseh pticah enakih lastnosti. Nekateri so prav grdi, iz jajca se namreč prekljujejo goli in slepi; so tudi tako slabotni, da ne morejo niti stati na nogah niti sami jesti. Drugega ne znajo kakor čivkati in odpirati nenasitni kljun. Pri takih kilavih otrocih imata stara dva hude čase, po ves dan nimata miru, zmerom morata biti na lovu, da nasitita male, vedno zevajoče požeruhe. Pri manjših pticah traja tri tedne, dokler se mladiči ne zgojde; to je, da jim zraste perje. Pri večjih, npr. pri orlu, pa traja po več mesecev, preden mladiči lahko letijo. No, stara dva morata tudi potem, ko sta mladino že izpeljala iz gnezda, še tako dolgo skrbeti zanje, dokler se ne nauče sami iskati hrane. Take ptice so vrabec, lastovka, orel, jastreb, sova, golob itd. Imenujemo jih goliči ali kilavci.

Nekatere druge ptice prežive svoje dneve vse drugače. Te so že prinesle s seboj na svet prav čedno in toplo puhasto suknjico, in komaj se izkobacajo iz jajca, že lahko hodijo, tekajo ali pa tudi plavajo in same jedo. Toda tudi tem je stara neizrečeno dobra mati, vodi jih okoli, kliče k sebi, jim išče hrano, ji greje pod svojimi perutmi, svari pred nevarnostjo in brani pred sovražniki. Takim pticam pravimo mahovci ali kebčki. Za primer nam je kokoš, raca, gos, prepelica idr.

Številne ptice, posebno pa tiste, katerih valjenje in vzgoja dolgo trajata in zadajata dosti truda, vale samo enkrat na leto. Druge pa vale po dvakrat ali pa še po večkrat, npr. kos, vrabec, zlasti pa golob.

Selitev

*Mrzel veter tebe žene,
drobna ptičica, od nas.*

V. Orožen

Ko v krajših jesenskih dneh na pokošenih travnikih poganja podlesek, ko po dolini piha mrzlejša jutranja sapa, ko list za listom pada z orumenelega drevja, se začno ptice zbirati v večje jate ter se pripravljati za odhod na dolgo pot. Takrat zvečer in ponoči večkrat slišimo v zraku čudno vršanje in šumenje, slišimo izpod neba zategnjene brlizgajoče in pivkajoče glasove. To so čaplje, divje race, gosi in druge močvirnice, ki pred zimo hite z mrzlega severa proti toplemu jugu. Glasno cvrčaje se tedaj zbirajo lastovke po strehah, kakor za slovo še enkrat obletujejo vse znane kraje; dolgopete štokljke (štrki) se dan za dnevom posvetujejo na močvirni senožeti; črne vrane in kavke imajo svoje kričeče zборе na visokem hrastu; jata divjih golobov pa nemirno leta iz gozda na polje, iz polja v gozd. Nekega dne pa zmanjka vse jate, čez gore in čez vode leti v dežele, kjer sneg

ne pokriva polja in gozda; v kraje, kjer vode na zamrznejo.

Kaj žene te ptice od nas že ob takem času, ko jim hrane še ne primanjkuje, ko se jim še ni bati zime? Kakor pri gnezditvi, tako tudi glede selitve ne moremo dati boljšega odgovora, kakor da jim je prirojen neki nagon za preseljevanje, da jih iz njihovih rojstnih krajev žene neka slutnja, da bo tu gospodovala zima in da jim bo pomanjkovalo hrane. Ta nagon se oznanja tudi pri zaprtih pticah, celo pri takih, ki so bile mlade vzete iz gnezda in so dorasle v kletki. Ob selitvi tudi one postajajo nemirne, nekako zbegane so in tudi ponoči skačejo in frfotajo.

Ne da se ugotoviti dan, kdaj se bo odpravila ta ali ona ptica. Eno leto nas zapuste nekaj dni popreje, drugo leto spet malo pozneje, kakor slutijo vreme. Zato tudi ljudje prerokujejo vreme po odhodu ptic. Če odrinejo zgodaj v velikih jatah in če se na poti ne mude veliko, pomeni hudo in zgodnjo zimo. Kadar pa se odpravljajo pozno ter se na potu obotavljajo, naj bi to pomenilo lepo jesen in ugodno zimo. Med našimi selivkami nas navadno že pred velikim šmarnom prva zapusti hudournica, kmalu za njo gredo kukavica, kobilar, zelena vrana in srakoper. Okoli malega šmarna se odpravljajo slavec, prepelica, penica, muhovček, šmarnica, grlica, čigra in galebi. Proti sv. Mihaelu se poslove škorci,

lastovke, tresorepke ali pastiričice, cipe, škrjanci, drozgi in bobnarice, kmalu za njimi odrinejo taščice, pivke, samice od ščinkovca — samci gredo pozneje ali pa celo ostanejo — divji golobi (grivarji in duplarji), pribe, kljunāči, liske, divje race, gosi in tudi

*Hripavi
žerjavi
visoko kriče,
na južno hite.*

Po vseh svetih še zmerom lete skozi naše kraje severne ptice, npr.: njivske gosi, race, sloke, črne vrane in kavke. Ves mesec listopad, včasih še tja do božiča so naše nezamrznjene vode vse polne severnih gostov.

Nekatere ptice lete podnevi, druge ponoči; prve navadno visoko, druge pa nizko. Nekatere potujejo posamezno, druge v parih, spet druge pa v večjih ali manjših družbah, ki spotoma vedno naraščajo. Nekaterim uidejo samice v posebni jati, samci pa gredo nekaj dni pozneje za njimi. Manjše ptice lete raztresene brez reda, večje pa, npr.: žerjavi, gosi, race itd., se rade postavijo vrsto, največ v podobi klina ali črne V. Tako lažje režejo zrak in hitreje lete. Prvi v klinu najbolj trpi, zato se tudi menjavajo. Kadar se eden utruji, zaostane in na njegovo mesto se pomakne drugi, utrujeni prvec pa se zadnji postavi v vrsto. Na poti tudi počivajo in si iščejo

hrano, slabi letalci za spremembo tudi tekajo naprej ali pa plavajo. Vse take ptice, ki vsako leto ob svojem času zapuste rojstni kraj ter potujejo vedno v isto smer v toplejše kraje, od koder se ob določenem času spet vrnejo, vse take ptice imenujemo selivke ali potnice.

Vsak otrok ve, da se vse naše ptice ne selijo, ampak da mnoge ostanejo pri nas tudi pozimi. Ostanejo pa vse tiste, ki se ne boje niti mraza niti snega, ki si tudi v najhujši zimi znajo najti če že ne zadostne, pa vsaj najpotrebnejšo hrano. Take stalne ptice so pri nas vrabec, strnad, ščinkovec, povodni kos, stržek, šoja, siva vrana, ruševac, divji petelin in tudi nekateri ponirki in potapljavci.

So pa še nekatere ptice, ki jih ne moremo prištevati niti k selivkam niti k stalnim. Te ptice se namreč samo umikajo prehudi zimi. Huje ko zima pritiska, dlje gredo; če pa je zima ugodna, ostanejo v svojem kraju. Tak potepuh je npr. kos. Pozimi se s hribov pomakne v doline, v hudi zimi gre čedalje dlje, ko pa zima malo popušča, je že spet v domačiji. Taki klateži so tudi liščki, popkarji, čopasti škrjanci, brglezi, detli, krokarji in orli.

Cilji ptičjega potovanja so različni. Številni ostanejo že v južni Evropi, namreč po Laškem, Španskem, Grškem, v Mali Aziji in po otokih; drugi pa prelete Sredozemsko morje in prezimujejo v deželah severne Afrike, zlasti v Egiptu; nekateri, na primer lastovka, pasti-

ričica, kobilar, kukavica in še druge, gredo tja v srednjo Afriko. Dosti malih potnikov spotoma pogine. Veliko jih požro z njimi vred potujoče ujede, še več jih opeša in popada v morje, najgroznejši sovražnik pa jim je človek. Na milijone potujočih drobnih ptičkov polovi v nastavljene mreže in zanke in na limanice. Najhuje se jim godi na Laškem, kjer izza vsakega grma preži nanje lakomen Lah, ki podavi vse, kar nosi perje, naj ima še tako malo mesa. Prav na Laškem polovijo na koše naših najmilejših pevcev: penic, taščic, slavcev, kovačkov in drugih. Samo ob »velikem jezeru« (Lago maggiore) v gornji Italiji jih na leto polove okoli 600. 000, v Neapeljski dragi pa so v enem dnevu ujeli 100. 000 prepelic. Za vse potujoče ptice je velika sreča, da jih afriški narodi prijazno sprejmejo v goste; če bi tudi oni posnemali izobražene Evropejce, bi bilo že vseh davno konec. V tem bi se za petje in muziko vneti Lahi in tudi mi Slovenci lahko kaj naučili od črnih divjakov.

Čeprav ima toplo afriško podnebje za naše selivke obilno hrane, vendar nobena ne ostane tam. Za nje so tiste dežele vendarle tujina, zato tam tudi nobena ne poje niti ne gnezdi. Ko se spomladi po naših holmih začne tajati sneg, jim neki notranji glas govori, da v njihovi domačiji spet sije toplejše sonce in s čudnim nagonom se vračajo v svoj rojstni kraj. Vračajo pa se v obrnjenem redu. Katere so odhajale zadnje, se vrnejo prve, katere

pa so se najzgodneje odselile, prihajajo zadnje. Kakor na jesen pri odhodu tako ljudje tudi spomladi po prihodu ugibajo vreme. Če se namreč vračajo pozno in posamič in če ne začno takoj znašati gnezda, prerokujejo vremenski vedeži hladno pomlad. Včasih pa se tudi ptice zmotijo in pridejo prezgodaj. Tako jih je na primer leta 1865 izredno dosti poginilo v poznem snegu in mrazu.

Vračajoča se ptica poišče svoj rojstni kraj in z veselim petjem pozdravlja svoje gnezdo, v katerem se spet prične novo življenje, novo trpljenje.

Ptice, naše dobrotnice

Ptice pa niso samo naše ljubeznive prijateljice, ampak so tudi naše največje dobrotnice. Če bi iz naših krajev hipoma izginile vse ptice, bi bilo drevje po gozdih in vrtovih kmalu okleščeno in golo; senožeti in polja bi bila postrižena in opustošena do zadnje bilke, in to vse brez kose in brez srpa. Temni roji vsakršnega škodljivega mrčesa, kakor so na primer črvi, žužki, hrošči, gosenice, metulji, molji, muhe, komarji, mravlje, mušice, kobilice, cvrčki in še druga taka drobna golazen, bi v kratkem spravili vse rastje v nič. Človeška moč omaga pred takim, čeravno majhnim, vendar strašnim sovražnikom, ki se mu mora nazadnje umakniti tudi človek, kar se je tu in tam že tudi v resnici zgodilo.

Ptiči neutrudno preganjajo vso to nadležno golazen, ptiči skrbe, da se nikjer preveč ne zaredi, vedno so jim za petami, znajo jih poiskati v njihovih najvarnejših kotih in skrivališčih. Bistro ptičje oko ne zgreši niti najmanjšega črvička, ravno tako lahko opazi zeleno gosenico na zelenem listu kakor drobna sivkasta jajca pod razpokano skorjo.

Kjer človek pusti ptice v miru, tam se rade ustalijo, tam rade gnezdijo in taki kraji ne trpe toliko od požrešne golazni. Le poglejmo vrt in polje samotnega hribovca, ki je svojim orokom prepovedal loviti ptice in razdirati gnezda. Njegovo zelje, repa in drugi poljski sadeži so zdravi in neobjedeni, sadno drevje pa se jeseni šibi pod težo obilnega sadja. Kako pusti in žalostni pa so pogosto vrtovi in zelniki na ravnem polju, kjer je po iztrebljenih preredkih gozdičih le malo ptičev, in še tam jim zanikrna in malopridna mladina ne da v miru gnezditi. Po golih obgrizenih vejah lazijo grde, požrešne gosениce, na zelniku pa stoje zeljni koceni in kažejo namesto zeljnate glave samo gola rebra. Žalosten je navadno pogled v vrtove večjih vasi, trgov, mest, kjer leni postopači in sprijeni paglavci prežijo na vsako ptico, ki se oglasi v soseščini.

Da bi se prav natanko prepričali o koristnosti ptičev in da bi potem lahko tudi druge ljudi prepričali o tem, so številni ptičji prijatelji opazovali tako drobne ptice v njihovem dejanju in vedenju, zlasti takrat, ko so imele v gnezdu mladiče.

Bradley je opazoval vrabca, ki je pital mlade v gnezdu. Vsako uro je prinesel do 40 vsakršnih gosenic, torej v dvanajstih urah 480, v enem tednu pa 3360. Ni mu torej zameriti, če se jeseni včasih nazoblje prosa, saj si ga je pošteno zaslužil. — Mogočnemu pruskemu kralju

Frideriku Velikemu so se vrabci hudo zamerili, zato jim je zagrozil, da bo dal vse pokončati. Zapovedal jih je loviti in streljati in za vsako vrabčjo glavo je plačal 6 vinarjev. Res so povsod planili na vrabce, jih davili, da je bilo groza, in država je v nekaj letih za ujete vrabce izplačala tisoče in tisoče goldinarjev. Kmalu pa so se pokazali škodljivi nasledki tega neupravičenega divjanja. Gosenice in drugi požrešni žužki so se tako razmnožili, da so požrli vse sadje in tudi listje. Kaj je bilo storiti? Kralj je spoznal, da ni pametno ravnal, ter je preklical svojo zapoved. Pa kaj še! Drugod so morali za drag denar kupovati vrabce, da so jih potem spustili po opustošenih vrtovih. In tako je zaničevani in preganjani vrabec spet prišel do prave veljave.

Ravno tako koristne so sinice, ker posebno rade stikajo za metuljimi jajci. Grof Kazimir Vodicki piše: Leta 1848 so gosnice snedle listje na mojem drevju do dobrega, tako da je bilo popolnoma golo. Jeseni sem videl viseti po vejah in deblih milijone s kosmato odejo pokritih jajčkov. Najel sem dosti delavcev, da bi jih obirali, pa sem kmalu prevedel, da človeške roke ne morejo odpraviti te nadloge, in že sem mislil, da se mi bodo najlepša drevesa posušila. Ko je nastopila zima, so vsak dan priletele cele jate sinic in šmarnic. Spomladi je deset parov delalo gnezda na vrtu; prihodnje leto je bilo gosenic že

malo in leta 1850 so ti mali pernati vrtnarji drevje že tako očistili, da je vse poletje ostalo lepo zeleno.

Neverjetno dosti mrčesa pokončajo tudi škorci. Škorc pozoblje vsako uro 10 slinastih polžkov brez hiše, samica ravno toliko, mladiči pa še več. Recimo, da škorc poletnega dne po 14 ur lovi hrano zase in za svojo družino; tedaj ne bo preveč, če na vsak želodec štejemo 150 slinarjev na dan.

Pri Grünheimu na Saškem je neki žužek delal na drevju strašno škodo. Lastnik je delavcem plačal čez 2000 goldinarjev, da bi škodljivca zatrli — pa ni vse nič pomagalo. Potem mu je nekdo svetoval, da naj napravi hišice za škorce, in gospodar ga je poslušal. In glej — škorci so prišli, se nastanili v lesenih hišicah, pregnali in ugonobili žužka in drevje se je spet opomoglo.

Ta ali oni bo morda zmajal z glavo, rekoč: Bog vedi, ali je pa to tudi vse res, kar se tukaj piše o pticah. — Če nočeš biti samo neverni Tomaž, temveč ti je do resnice, se sam prav lahko prepričaš o veliki koristi, ki jo imamo od ptičev. Eno uro ali kaj pazi na lastovke, ki gnezdijo pod tvojim napuščem. Videl boš, da se od 4. ure zjutraj do 8. ure zvečer oba trudita nasititi požrešne širokoustne paglavce, vsako uro je vsak vsaj 20-krat pri gnezdju in vsakikrat prinese po 10 — 20 mušic in druge take drobnjave. Recimo, da jih prinese samo 10, to je na dan že 6400 mrčesjih glav. Sama zase pa gotovo potrebujeta kakih

600, torej pokonča ena rodovina v enem dnevu 7000, v enem mesecu 210.000, celo poletje vsaj 500.000 vsakršnega mrčesa. Če v en vasi gnezdi 100 parov lastovic, pokončajo v enem letu čez 50 milijonov sitnega in škodljivega drobiža.

Veliko in izdatno korist ima človek tudi od nekaterih večjih ptic, npr. od sove, kanje, postovke in drugih manjših ujed, ki so poleg druge škodljive golazni napovedale hudo vojsko posebno poljskim mišim. Anglež White je opazoval navadno sovo in je videl, da je skoraj vsako uro prinesla miš v gnezdo. Celo mali skovir je poletnega večera svojim mladim nalovil 11 miši. Poleg miši zoblje tudi gosenice in dr Martin je v sovjem želodcu našel poleg nekaj miši tudi 75 gosenic.

In kako budalast človek vrača svojim dobrotnicam? Strelja jih ali iz neumne vraže ali pa iz prešerne objestnosti ter jih mrtve — sebi v največjo sramoto — še celo pribija na opaž ali na levska vrata.

Ali si je mogoče misliti večjo nehvaležnost, večjo neumnost in večjo surovost?

Ne preganjajte ptičev!

Po vsem, kar smo doslej že slišali o koristnosti ptičev, jih pametnemu človeku ni treba še posebej priporočati in na srce polagati. Torej naj tukaj le na kratko omenim, kako si boš te male delavce najhitreje privabil v svoje vrtove in gozdove. Tvoje zemljišče naj bo pticam gostoljubno zavetje, kjer jih ne sme nihče vznemirjati in preganjati. Otrokom, zlasti pastirjem, ostro prepovedaj stikati za gnezdi, jih razdirati ali jemati iz njih jajca in mladiče. Tudi jeseni ne pusti loviti malih ptičkov in nikoli ne daj streljati sov in kanj. Če bodo tako delali tudi tvoji sosedge, se bodo kmalu pokazali dobri nasledki takega ravnanja.

Ako hočeš, da se ti ptiči popolnoma udomačijo, stori tudi ti njim včasih kaj dobrega. Onim pticam, ki tudi pozimi ostanejo pri nas in dostikrat hudo stradajo, vrzi včasih pest slabšega zmesnega žita, krušnih drobtinic ali kaj takega. Videl boš, da se ti bo ta malenkost dobro izplačala, ptice ti bodo to prijaznost gotovo povrnilo.

Pa še tudi drugače jih lahko privabiš v svoj vrt. Skrbi jim za pripravna mesta, kjer lahko gnezdijo, naredi jim hišice iz votlih vej ali pa iz deščic in jih pribij ali obesi v

košate vrhove. Videl boš, kako vesele jih bodo ptice in kako hitro se bodo v njih nastanile. Malim ptičkom, kakor je npr. sinica, so najbolj všeč kakih 7 palcev dolge in 3 palce široke hišice; okrogla luknja, skozi katero ptice hodijo ven in noter, naj bo palec široka in pred njo napravi palico, da bodo na njej lahko sedele. Dobro je tudi hišico oviti z mahom. Škorci imajo radi večje, poldrugi do dva čevlja visoke hiše in luknja mora biti dva palca široka. Na Nemškem boš v vsakem vrtu našel po nekaj večjih in manjših takih hišic, zato pa je drevje tam tudi čisto in zdravo in vrt gospodarju prinaša velik dobiček.

Znano je, da so zamorci, ki jih radi pitamo z divjaki, posebni prijatelji ptic, da bi bili lahko zgled tudi številnim tako imenovanim omikanim narodom. Baron Decen, ki je popotoval in živel med zamorci, piše o plemenu Džaga v vzhodni Afriki: Pri teh ljudeh je treba posebnega dovoljenja za ptičji lov, jastrebov pa ne sme nihče streljati, ker čistijo zemljo smrdljive mrhovine. Vse ptice varuje posebna postava, ptice se tukaj spoštujejo kakor kmetovi najboljši zavezniki in pomočniki.

Bržčas bomo tudi mi to skoraj dobili, kar zamorci že davno imajo, namreč zakon, ki določa, katere ptice se smejo loviti in kdaj in katere se ne smejo nikdar. Potem bo pa vaša skrb, očetje, župani in srenjski odborniki, da ta postava ne bo samo na papirju.

Največ pa boste opravili vi, iskreni prijatelji mladine, vi duhovni in svetni učitelji, vi boste mladini najlažje dopovedali, kako potrebne so nam ptice, vi boste znali v mehkih mladih srcih zbuditi ljubezen in milosrčnost do živali sploh, do ptičev pa še posebno. Vem, da za to od mene ne potrebujete nauka, saj vam vaše srce samo pravi, kako morate govoriti, da v srcih vdane mladine zanetite usmiljenje.

Nočem torej nikogar poučevati, vendar naj se mi ne zameri, če bom tu povedal, kako je mene moja babica učila in v meni budila rahločutnost do ptičev.

Bil sem velik prijatelj ptičev in rad sem stikal za gnezdi. Neko pomlad najdem na vrtu med rogovilami stare jablane ščinkovčevo gnezdo in v njem pet že skoraj godnih mladičev; bil sem jih strašno vesel. Stara dva sta me plaho obletavala in prav žalostno čivkala, jaz pa jih nisem utegnil poslušati. Vzel sem gnezdo z mladiči in jih v eni sapi hitel pokazat babici v hiši. Tu pa sem se opekkel. Takoj sem jih moral nesti nazaj, zvečer pa, preden sem šel spat, mi je babica pravila to povest:

V starodavnosti, ki se je nihče več ne spomni, je neverni Turek zbral silno vojsko v deželah, kjer sonce vzhaja, in je zagrozil, da bo spravil podse vse krščanske dežele. Turška vojska je premagala vse cesarske in še druge armade, valila se je naravnost naprej proti sončnemu zahodu. Bila je strah in trepet vsem kristjanom;

kamor koli je prihrumela, je skrunila cerkve, požigala vasi in mesta in morila ljudi vse vprek. Pridrveli so tudi v naše kraje in našo cerkev sv. Petra so oropali in zažgali. Jok in stok je šel pred njimi, jok in stok je sledil za njimi. Turek ni imel usmiljenja, z eno roko je prijel kristjana za lase, govoreč mu: Brate, ne boj se! — z drugo pa mu je vrgel glavo proč. Česar ni poklal — zlasti dečke in deklice — je povezal in odpeljal s seboj v daljno Turčijo. Koliko solz se je prelilo, koliko ubogih staršev je ostalo brez otrok in koliko sužnjih otročičev je zaman zdihovalo po svojih starših. Le misli si, ko bi spet hudi Turek prirohnel k nam in bi tebe vzel očetu, materi in meni, te z drugimi otroki pobral in peljal v deveto deželo, kjer žive duše ne poznaš. Kako hudo bi bilo tvojemu očetu in pa tvoji materi, kako hudo bi bilo tebi! — In vidiš, ti si ravno tako neusmiljen kako neverni Turek, ti si uboge mladice vzel njihovim skrbnim staršem, ki imajo z njimi največje veselje. Te nedolžne živalce, ki jih je tudi ustvaril dobrotni nebeški oče in jim priskrbel živež, da se vesele svojega življenja in Njemu hvalo pojo, te živalce si hotel vzeti njihovemu očetu in njihovi materi, da bi bili v tvojih rokah storili žalostno smrt. Ali misliš, da bi bilo to vseč Bogu, ki ti je dal dobre starše in mene, ki te učim, kaj je prav, kaj ni prav?

Tako mi je govorla babica in meni so šle njene besede do srca. Neznansko me je veselilo, ko sem čez nekaj

dni videl mladiče, ki so jih stari izpeljevali iz gnezda in glasno oznanjali svoje veliko veselje nad njimi.

— — —

Na zemlji ga ni kraja, kjer ne bi prebivale ptice. Nahajajo se povsod, na snežnih planjavah ob Ledenem morju ravno tako kakor v najbolj vročih pokrajinah. Najvišje gore, gole puščave, polje in gozd, reko in morje oživljajo ptice, vsak kraj, vsako podnebje ima svoje goste.

Doslej je znanih okoli 8000 ptičjih vrst in od teh jih živi v Evropi samo kakih 600, tako da je v tem najrevnejša. Najbogatejša je Amerika, potem Azija, Afrika in nazadnje Avstralija.

O pticah je mogoče na splošno reči, da žive dolgo. Naši mali ptički žive zaprti v kletki po 12 let, če jim dobro strežemo. Zunaj pa učkajo tudi 15 — 20 let. Posebno dolgo živijo papiga, labod, krokar (vran) in orel. Na Dunaju so imeli nekega orla zaprtega 104 leta in ravno tam je leta 1809 poginil orel, ki je bil jetnik 80 let.

KURA

Na vzhodu se še ni začelo jasni in že se z gredi ali drevesa na dvorišču razlega glasen kikiriki mladega petelina; in takoj mu z grčavim kukuriku odgovarja sosedov stari petelin, temu se spet oglasi tretji in tako gre naprej po vsej vasi. Petelinov glas je prav preprost in nima v sebi nič posebnega, vendar mora biti ljudem všeč, ker petelinu v nekaterih krajih pravijo pevec.

Petelinov jutranji glas z veseljem posluša zgodnji voznik in popotnik na cesti, ker jima naznanja zaželeni dan; neugodno pa doni na ušesa zaspanemu hlapcu, ki je pozno v noč kolovratil po vasi; nevoljen se obrne v senu in mrmra nekaj nerazumnih besed. Petelinovo petje dobro de bolniku, ki vso noč ni mogel zatisniti očesa ter je že težko pričakoval belega dne, tolažeč se, da mu bo potem odleglo; pobožna ženica pa, ki ji starost ne da spati, potiplje ob petelinovem klicu na steno, vzemši molek v roke in začne prebirati jagode na njem.

Ko napoči dan, zleti petelin z gredi na dvorišče, poravna zmršeno perje po sebi, se ozre z bistrim očesom okoli sebe, stopi z eno nogo malo naprej, stega s perutnicami, stegne vrat in krepko zakikirika iz zvenečega

grla. — Petelin je res lep ptič, mogočen in ošaben gospod. Le poglej ga, kako nečimrno se vede, kako moško prestavlja nogo, kakor bi bilo vse njegovo. Pa ima tudi res prav lepo in gosposko obleko. Rdeči, lepo nazobčani greben mu krasi glavo kakor plameneča krona in tudi rdeči viseči podbradek ni karsibodi. Živo oko se sveti, kakor bi se v njem iskre utrinjale. Svetlo perje, zlasti tisto na vratu in v zavihanem repu, se mu kaj lepo spreminja na soncu, posebno pa se mu elegantno vihata dve sabljasto zakrivljeni repni peresi; in da je vitez ves gotov, ima na piščali šilasto ostrogo.

Zdaj tudi kokoši zapuste svoja prenočišča; petelin jim gre naproti, jih spodobno ozdravlja in jih začne takoj voditi po dvorišču. Petelin ima vse svoje kokoši rad, ne bom rekel, da ne bi imel te ali one rajši od druge, vendar nobene ne zanemarja, vsem bi rad prav storil. Če najde kako zobanje, hitro skliče vse svoje pute, vsaka mora dobiti nekaj, kajti požrešnost in samogoltnost nista njegovi napaki, čeprav tudi on ni brez njih.

Še preden se odpro vežna vrata, je petelin s svojo družbo že devetkrat obšel dvorišče. Ko zaškripljejo vrata in se na pragu prikaže gospodinja, se vsa kokošja srenja zgrne pred vežo in zvesto spremlja gospodinjo pri vsaki stopinji, ker dobro vedo, da bo kmalu stopila prednje z žitnim peharjem v roki. Kako hite pobirati zrnje, le

petelinu se ne mudi tako zelo; vendar jezno kavsne po vrabcu, ki je iz podstrešja pifrčal mednje.

Ko je žito pozobano, gredo pit. Pijoča kura vzdigne glavo in pogleduje na nebo. — Pod petelinovim vodstvom se potem sprehajajo po dvorišču in po vrtu, gredo tudi na cesto in k potoku, na travnik in na polje, vedno brskaje z nogami in pridno pobiraje semenska zrna, črve, žužke, majhne polžke in drugo golazen. Da jim želodec hrano rajši prekuha, zobljejo tudi pesek, kokoši pa tudi jajčne lupine in apno, vmes smukajo tudi travo in druga zelišča. Zdaj ta, zdaj spet ona kokoš se loči od družbe in poišče svoje gnezdo na svislih, v hlevu ali na podstrešju in znese jajce. Ta srečni dogodek oznani z glasnim kokodakanjem. Ob lepem vremenu se rade »kopajo« v suhi prhki zemlji, kar jim posebno dobro de ter jim menda tudi koristi za zdravje, zlasti si s tem preganjajo sitne tekute (perojede).

Ravno so vse zamaknjene v »kopanje«, konec hiše na zelniku sedi vsaka v svoji kotanji, otepa s krili in meče prst nase. Kar se za podom oglasi sosedov mladi petelin, ki se klati okoli, ker ga stari domači petelin odganja ter mu ne da živeti v družbi. Naš petelin, ki se ravno »koplje« sredi svojih kokoši, je pritepenca že nekajkrat pogнал, danes ga torej zgrabi huda jeza, ko ga spet zasliši v svoji oblastniji. Hitro stepe prah iz perja in razkačen hiti proti sovražniku, ki se — kakor je videti — danes ne

bo dal odpraviti tako zlahka. S stegnjenim vratom in na pol razprtimi perutmi pričakuje domačina, na katerem se je vzdignilo sleherno peresce. Jezen pridrvi, se z vso močjo zažene v klateža in ga vrže nazaj. Že misli, da je sovražnik premagan, vendar si ta hitro opomore, in še preden se drugi prav zave, ga pahne nazaj. Vname se hud boj, drug drugega hoče izriniti, bijeta se s perutmi, se teptata in sujeta z ostrogami. Včasih zasopljena in utrujena prenehata, človek bi mislil, da je boja konec, pa se toliko huje spet spopadeta. Naposled se začneta obdelovati s kljuni, krona in obradek krvavita in tudi iz vratu se cedi rdeča kri. Oba omahujeta, vendar nobeden noče odnehati. Tedaj domačin ujame pravi trenutek in na vso moč seka s kljunom tekmeca po glavi. Omamljen od strašnega udarca klecne v stran, stori dva tri korake nazaj, pobesi rep in glavo in beži domov, kar ga noge neso. Bitka je odločena in končana. Zmagalec hiti za njim, mu spotoma še naloži nekaj krepkih kavsov in ne odneha, doker se premagani in upehani sovražnik ne zavleče pod pod. Z žarečimi očmi se ponosno vrne domov med svoje pute, zleti na voz in od ondod z glasnim kikiriki oznanja svojo zmago. Nekateri narodi v Indiji in na Kitajskem so zaljubljeni v take ptelinje boje, in tudi omikani Angleži jih v tem posnemajo. Peteline za take boje skrbno vzgajajo in vadijo, pred bojem jima priveže-

jo na ostroge železne konice, da se toliko bolj razmesarita. Take zabave pa Angležem gotovo niso v čast.

Petelin ima v živalskih basnih dosti opraviti, zmerom se vede gosposko in si veliko domišlja zaradi svoje modrosti in previdnosti, vendar ga prevejani lisjak navadno spelje na led. Povsod ga čislajo za dobrega čuvaja, zato so ga vojaki nekdam jemali s seboj na vojsko in na vojne ladje za stražo. Njegovo petje je sv. Petra presunilo tisti večer na dvoru velikega duhovnika, spomnil se je svojega greha ter se bridko zjokal. Zato pobožnega še danes opominja k pokori, zategadelj ga tudi radi postavljajo na cerkve vrh zvonika. Po petelinjem petju in po njegovem vedenju tudi prerokujejo vreme; neka narodna pesem pravi: »Petelinček belček, skoči na hlevček, jarica na gredi, da se lepo zvedri.« Praznoverni in vražasti ljudje pa staremu petelinu — zlasti črnemu — pripisujejo še posebno čudne moči. V sedmem letu, ali kali, znese jajce, ki takoj zleze v zemljo, kjer zori toliko časa, da se iz njega izvali strašen zmaj ali pozoj. Ta pošast prileze na zemljo in potem zleti po zraku, za letečim pa se podirajo hiše in drevje, skale in celo gore tako dolgo, da ga nazadnje zasujejo. — Ni mi treba dostavljati, da so to prazne čenče.

Kokoš je manjša od petelina in nima tako velikega grebena in obradka niti tako lepega perja. Tudi njene druge zmožnosti so majhne. Je pohlevna in tiha, mirna

in krotka, z vsem zadovoljna, prav kakor se ženski spodobi. Pametna ni ravno, da bi dejal, je pa neizrečeno dobra mati; rekel bi, da so vse njene zmožnosti zajete v materini ljubezni, in celo Kristus je sebe in svojo neizmerno ljubezen do svojega naroda primerjal s kokljo, rekoč: »Jeruzalem, Jeruzalem, ki moriš preroke in kamnaš tiste, ki se pošiljajo k tebi; kolikokrat sem hotel zbrati tvoje otroke, kakor kokoš zbira svoja piščeta pod peruti, pa niste hoteli.«

In res je skoraj ni tako ljubeznive in dobrodejne podobe, kakor je koklja s piščeti. Že vsako jajce, ki ga znese, jo navdaja z neizmernim veseljem. Ona, ki je sicer tiha in pohlevna, takrat ne more molčati, z veselim kokodajskom bi rada vsemu svetu naznanila svojo radost. In če ji človek pusti jajca v gnezdu, da sme valiti, sedi na njih noč in dan, zapusti jih le toliko, da se naje in napije. Kaj pa šele potem, ko se 21. dan začno valiti iz jajc mali kebčki. Kokljo s piščeti človek lahko zmerom gleda z veseljem. Kokoši tedaj skoraj ni več poznati, čisto je spremenjena. Zdaj nima časa držati perje v redu, vsa zmršena hodi okoli svoje drobne, čivkajoče družine in se dela kolikor mogoče široko. Ves dan koka in vabi kebčke k sebi, hodi skrbno okoli njih, jih uči zobati, jim izlušči vsako zrno, jim izbrska vsako drobtinico pred kljunček. Našopiri se kolikor mogoče, jih kliče podse, vse pokrije s svojim telesom, vse odene s svojim perjem.

Otročiči so včasih malo razposajeni, nagajivo se zaganjajo vanjo in ji kljujejo kožnati podbradek, drugi, še predrznejši ji celo obestno skačejo na hrbet — ampak ona vse to mirno trpi, saj je mati, in to so njeni otročički.

Sicer plaha in boječa kokoš je sedaj junaška in drzna, zažene se v vsakogar, ki bi ji hotel vzeti kakega otroka. Ne boji se niti velikega psa, togotna se mu zagaja v glavo ter mu kljuje oči in nos. Če zagleda nad seboj v zraku skobca, to razglaša s posebnim skrbečim glasom in poplašeni kebčki zlete podnjo.

Milo in zraven tudi smešno je gledati kokljo, ki so ji podtaknili račja jajca. Svojim pastorčicam je ravno tako previdna in skrbna mati, ampak ko prvokrat pridejo do vode in male račke veselo capljaje poskačejo vanjo, jo obhaja strah in groza. Zbegano skače ob vodi sem ter tja, koka in kliče, svari in vabi k sebi — zaman, kajti račkam ploskanje in brodenje po vodi neizrečeno dobro de. Koklja se sčasoma umiri, dozdeva se ji, da njeni otroci nekaj znajo, česar ona v svoji mladosti ni znala niti se tega ni priučila pozneje.

TAŠČICA

Med vsemi pticami, ki nam s svojimi pesmimi oživljajo les in log, si ti, ljuba taščica, meni najmilejša, med vsemi si mi najbolj k srcu prirasla. Ne bom tajil, da je slavec in še marsikateri drugi ptiček večji umetnik, ali kraj vsega vendar ostaneš moja ljubljenska. Prikupila si se mi menda posebno zato, ker si bila moja prva ptička, ker sem eno celo zimo opazoval tvoje živahno vedenje in ti dan za dnevom potresal krušne in mesne drobtinice. Tudi pozneje se z nobeno ptico nisva tako dobro sporazumela kakor s teboj in okoli tebe se mi vrti dokaj mladostnih spominov. Okoli Vseh svetih, ko je prvokrat mrzel jesenski veter popihaval, sem te našel nekega jutra v veži. Ko si me opazila, si smuknila pod staro omaro, jaz sem pa hitro vežna vrata zaprl, izbine duri pa na stežaj odprl. Kmalu si prhnila izpod omare, cincala si v hišo ter si z veselim glasom pozdravila mojo babico (staro mater), ki je pri peči za kolovratom sedela. Od tega dne se je med nama snovalo prijateljstvo. Verno sem te povsod spremljal z očmi, ko si po kotih polovila zadnje osamele muhe; vsak dan sem ti vodo premenil in ti stregel, karkoli sem mogel. Še sedaj te vidim živo pred se-

boj, kako si na uri čepeč drobila tiho pesem; zdi se mi, kakor bi se vse to bilo godilo lani, dasiravno so od tistega časa pretekla leta in leta in se je ljuba babica že zdavnaj preselila v večnost. Zunaj je melo s snegom, mi trije smo pa v tihi izbi sedeli pri topli peči. Babica je odmaknila kolovrat od sebe, jaz sem na nizkem stolčku sedel in zvesto poslušal vesele in žalostne povesti iz babičinih ust. Ako mi je kaka beseda ušla, tega si ti kriva, ljuba taščica, ki si zraven naju na kolovratu sedeč z rjavim očescem malo babico malo mene po strani zvedavo pogledovala. Zjutraj si me pa na mojem vzglavju žvrgoleč iz spanja budila. — Tako smo preživeli dolgo zimo. In ko je prišla vigred (pomlad), sem ti odprl okno s težkim srcem, ti pa si izletela v vrt na bezgov grm. Še sedaj te vidim, kako je takrat radost, in morebiti tudi hvaležnost, vzkipela v tebi, kako je zažvrgolelo iz drobnih rdečih prsec.

Taščica je pa tudi res brhka in živa ptica. Zgoraj je sivkasto zelena, spodaj belkasta, na čelu, na grlu in na prsih pa rumenordečkasta. Njeni tenki in ravni, samo na koncu malo prikrivljeni kljun nam spričuje, da se taščica živi s črvički, pajki in vsakovrstnimi mehкими žužki, jeseni pa tudi rada kavsne v kako sočno jagodo po grmovju.

Taščica je ljubezniva, vesela in zgovorna ptičica, milo cvrčaje hitro smuče od grma do grma. Človeka se ne boji, še prav prijazno se ozira nanj, kakor bi vedela, da

se nima ničesar bati. Med seboj se rade dražijo in kavsajo, toda so na drugo plat spet prav usmiljene in dobrasrčne. Brehm pripoveduje o dveh zaprtih samcih, da sta se zmerom pulila za hrano; videti je bilo, da drug drugemu ne privošči grižljaja. Zgodi se pa, da si eden ulomi nogo in, kakor bi odrezal, neha vsako sovraštvo med njima. Zdrava taščica je skrbela za bolnico, prinašala ji je hrano in jo devala pred njo. Ko je noga ozdravela, sta tudi dalje živeli v najlepšem miru. — Drugi spet so opazovali, da je mehkosrena taščica vzela v skrb zapuščene ptičke, pitala jih je in stregla sirotam kakor svojim lastnim otrokom.

Taščica prebiva po vsej Evropi, povsod v grmovju in v goščavi, zlasti blizu virov in potokov. Gnezda ne dela nikoli visoko od tal, najrajši na tleh med razkrečenimi koreninami ali pa v votlini kakega gnilega parobka. Spleteno je iz mehkih travnatih bilk in tenkih koreninic, zunaj je pokrito z listjem in mahovjem, znotraj je pa pretkano s perjem in z dlakami. Konec malega travna že znese samica 5-7 tenkolupinastih rjavo pikčastih jajčec. V valjenju izmenjava samec samico in v 14 dneh se mladiči izvalé. Mladina raste hitro in kmalu potem, ko more sama zase skrbeti, delajo stari priprave za drugo zalego. Pod jesen mladiči slečejo obleko in dobodo pisano suknjico, kakršno imajo stari.

Že meseca vélikega srpana se v mladičih zbudi nagon za potovanje, iz lesov se pripodé v vrte in na polje, skrivaje se po mejah in sečih; pozneje se jim pridružijo še stari z drugimi mladiči. Ko pa nastopa zima, se izgublja-jo počasi proti Laškemu, kjer že preži nanje laskrni Lah. Pomladi se taščice med prvimi pticami spet vračajo in pozdravljajo z veselim petjem stara gnezdišča. Pozni mrazovi in snegovi jih včasih hudo stiskajo; takrat rade pricincajo do pohištev, kjer se laže stakne kaj za lačni kljunček.

Povsod po naših vrtih, zlasti po hribih, stanuje še neka druga dobro poznana gostolevka, to je šmarnica, tudi ilovščica in lipek imenovana. Od taščice je tanjša in daljša ter ima črno glavo, sivkast hrbet in prsi, belkast trebuh in rjavordečkast rep.

Šmarnica ni tako priljudna kakor taščica, ali vendar se rada drži hiš, bodisi v mestu, v vasi ali pri samotnem selišču; najrajši pa poseda po strehah in od ondod se zgodaj zjutraj in pozno na večer razlega njena miloglasna pesmica. Gnezdi kje na hiši, po hribih pa tudi v skalovju. V družbi s taščicami prezimi v Južni Evropi, od koder se k nam povrne kmalu za taščico.

Ravno tako pogosto se po naših krajih nahaja šmarnica podobni in njej sorodni pogorelček, drugače tudi črnelka in rdečerepka zvan. Na čelu in po grlu je črn, na temenu in sred trebuha bel, rep, prsi in boki so rdečkasti, hrbet pa sivkast.

Tudi pogorelček prebiva rad blizu hiš, toda se drži drevja po vrtu in po gozdu. Gnezdo ima večidel v duplu, včasih tudi po skalnih razpokah. Zaradi prijetnega petja ga drže tudi po hišah.

Manj znana je pri nas lepa modra taščica z modrimi, spodaj črno zarobljenimi prsmi, sred katerih se sveti rdeča lisa.

Ta zala prica pri nas menda nikjer ne gnezdi, vidimo jo le jeseni ali pomladi, kadar potuje. V svojem gibanju in vedenju je podobna taščici, samo da se še bolj drži tal. V gajbici zaprta se kmalu sprijazni s človekom kakor naša taščica.

Iz taščičinega ceha prebivajo pri nas po gorskih senožetih in po pašnikih še tri ptice, namreč: nemirna rjava repalščica, ki hitro skaklja po tléh in potresa z repom; zatem črnoglavi prusnik, ki je najmanjši med njimi in prebiva med razsednim skalovjem in po grobljah. Naposled je beloritka ali belorepka belega čela, trebuha, repa in bele trtice, prek oči ji drži črna lisa in tudi perutnice in gornji dve repni peresi sta črni, prsi so pa rumen-

kaste. Rada seda na kak kamen ali na kol in preži na žužke, ki lazijo pod njo. — Vsi trije pojo cmakaje in potresajo z glasom. Na zimo se selijo od nas.

VRABEC

Povsod me poznajo, da ptiček sem zvit,« bi vrabec lahko z »godcem« pel, ko bi le revše znalo kaj prida peti. Znan je res povsod in povsod živi le blizu človeškega domovanja, četudi človek ravno ne mara zanj. V tem je siromak podoben nadležni miši, ki tudi spremlja človeka po vsem svetu; kakor miš tako tudi vrabca človek na vso moč odganja kakor škodljivega tatu. Pozneje se bo že pokazalo, če ga človek sodi po pravici ali ne, če morda ne dela krivice zaničevanemu »Lačenbergerju«. Vrabec je lahkoživec. Danes z betom, jutri s psom. Najbolj mu godijo kraji kjer na dobrem obdelanem polju strn obilno rodi. Za temne gozde in za visoke hribe ne mara, tam se je treba preveč truditi za vsakdanji kruhek.

Akoravno je vrabec že stoletja ven in ven v človekovi družbi, akoravno je, rekel bi, navezan na človeka, vendar se ni mogel z njim popolnoma sprijazniti, vrabec ni izgubil svoje prostosti (svobode), kakor so jo izgubile mnoge druge ptice. Vrabec je zmerom plah in obziren, človeku nikdar prav ne upa, zmerom ga ima v očéh. Ako se le pripogneš, da bi pobral kamen ali če s palico

nameriš nanj, hitro se bo pobral in odnesel. Tudi tam, kjer vé in čuti, da se mu ni bati človeka, mu zato ni nič bolj privržen, le bolj nesramen in drzovit je; ali tako daleč se nikdar ne spozabi, da bi svojo varnost vnemar pustil. — Vrabec ni nikjer krotek in domač.

Vrabec je tako dobro znan, da ga ne bi bilo treba opisovati. Ali da prekanjeni zmikavt ne bo rekel, da mu krivico delamo ali da ga morebiti zaničujemo zaradi preproste ponošene obleke, naj se zgodi na kratko.

Sivomodrikasto teme je ob straneh kostanjevo, oplečje rjavo s črnimi progami, prek kratkih perutnic ima bel pas, po trebuhu je sivkast, na grlu pa črn. Poleti črn, pozimi rožen kljun je kratek in čvrst, na nizkih nogah ima kratke prste s kratkimi zakrivljenimi krempljci.

Ona je po glavi sivorjaskasta, na grlu bela, po hrbtu in trebuhu jasnejša od njega. Tudi mladiči so njej podobni.

Vrabec tedaj ni, da bi dejal, lepa ptica, tudi v svojem vedenju je precej okoren. Po zemlji drobno skaklja in je še dosti uren, ne leti pa posebno dobro. Rad se koplje v vodi, tudi se valja po prahu, po prsti in po snegu. Glasu nima ugodnega, ali vendar redkokdaj molči. Živ, živ, živ; ček, ček, ček so njegovi navadni glasovi; kadar ga pa kaj prestraši, zleti z glasnim: trrrr. Najbolj zgovorni so poleti in jeseni, ko je povsod dosti zobanja, takrat se neki bahajo: »Žito imam, pa žaklja nimam, žito imam, pa

žaklja nimam.« Pozimi pa, ko na hudem mrazu medli in zanohtane krempeljce pod zmršeni kožušček privzdiguje, žalostno čivka in baje takole toži: »Žakelj imam, žita nimam, siten, siten, šlek, šlek, črn, črn.«

Vrabcem je jako previden in pameten. Pred človekom mora vedno biti na oprezi in tudi sicer ima dosti sovražnikov. In ravno to mu je vse zmožnosti izbistrilo, da je pretkan in prežgan kakor malokatera druga ptica. Starši ko je, bolj je zvit, ker ga skušnje izučé. Zato je tako težko ujeti starega vrabca. Vsako neznano mu stvar sumnjivo ogleduje od strani, povsod sluti človeško zvijačo in lokavost. Toda kmalu razloči pravo nevarnost od namišljene; nekoliko dni se bo morda ogibal s slamo natlačenega moža, ki mu ga je človek za strah postavil sredi prosa. Ali kmalu spozna, na čem je, predrzno seda na razcapani strah, objestno skače po njem in puli slamo z njega, kakor bi hotel zasmehovati človeka in jegova strašila.

Vrabci se radi družijo med seboj in tudi z drugimi pticami, celo takrat, ko so sparjeni in ko samice valé, se samci zbirajo v krdela. Kraj vse te lepe lastnosti so pa vendar neizrečeno zabavljivi in ošabni; druge manjše ptice, zlasti lastovice vznemirjajo, stikujejo po njihovih gnezdih in jim včasih iz njih pomečejo jajca ali celo mladice. Tudi med seboj se hudo prepirajo, zlasti pomladi, ko se pariyo, se samci lasajo, kavsajo in mikastijo, da perje od njih leti.

Vrabci gnezdijo jako zgodaj na pomad. Ljudje pravijo, da imajo vrabci na Balantovo zaroko, na Vincencijevo pa poroko. Ko so se po hudem boju sparili, začno znašati slamo, seno, dlako, perje in druge take stvari za gnezdo, ki pa ni prav nič umetno. Najrajši gnezdijo pod streho, bodisi v kaki luknji, pod nadstrešjem, v linah, v zidu, med veternicami, časih pa tudi v gostem drevju in grmovju. Radi se tudi polasté kakega gotovega gnezda, posebno radi preženó lastovice in jim celó pomoré mladiče in jih pomečejo na zemljo. Ni pa res, da bi se potem lastovice maščevale nad vrabcem ter ga živega v gnezdu zazidale.

Samica znese 5 — 8 bledozelenkastih, rjavo pikčastih jajc; valita pa oba, drug za drugim in v 14 dneh pričivkajo mladički iz jajc. Spočetka jih pitata s samim mrčesom, največ z gosenicami, katerih jim vsak dan prinese ta do 500. Ako pomislimo, da vrabci na leto po trikrat valé, lahko si izračunamo, koliko škodljive golazni nam pokončajo po vrtéh in po polju. Zato jim pa jeseni tudi ne smemo preskopo gledati na kljun in jim očitati in naštevati vsako zrno, ki ga pozobljejo. Gotovo škoda ni večja od koristi. Največ pa za korist vrabcev govori to, da so jih preselili v Ameriko in v najnovejšem času tudi v Avstralijo nalašč zato, da bi ondi ljudem trebili sadno drevje od požrešnih gosenic. Ko sta stara dva srečno odgojila drugi in tretji zarod, potem se mlado in staro

združi v velika krdela; veselo letajo po polju, pri nas posebno po prosu, sprevajajo se po grmovju in po sečih, zvečer se pa glasno žlobudraje in čeketaje zbirajo na visokih drevesih ali pa, zlasti po mestih, na cerkvah in visokih poslopjih, kjer prenočujejo. Nikjer pa še nisem videl toliko vrabcev skupaj kakor na Dunaju, ko se zvečer zbirajo na vseučilišču (univerzi).

Ali za tolsto jesenjo pride mršava zima. Velika krdele se razkropé in se spet približajo ljudskim stanovanjem, ker tu se še najprej kaj dobi za lačen kljun. Včasih je res hudo; sneg je na debelo pokrilo vso zemljo, vode so zamrznjene, ostra burja jim više perje in nožice jim drvené. Ali tudi v tem hudem času si vé drzni vrabec bolje pomagati nego mnoge druge ptice. Pod kozolcem in pred podom prebrba prah in pleve in najde še kakšno zrnce, okoli skednja in svisli se tudi utegne dobiti kaka drobnjav, tudi kuretini se da izmakniti marsikako zrno in tudi na hlapca je treba paziti, ko pred hlevom konjem zobanja nareja. In če vsi obroči popokajo, na veliki cesti se v konjskih odpadkih najde hrano za največjo silo. Toliko da se le preživi. Zvečer se je pa treba zariti v slamo ali seno, ali pa se pod streho in celo v dimniku najde varen in gorek kotiček.

Tako se prebije tudi najhujša zima — in potem pa vendar spet pride pomlad in z njo novo življenje.

Vrabcem je jeseni prav dober in okusen. V gajbici ujet človeku ne dela nobenega veselja, vedno je plah in divji; z drugimi z njim zaprtimi pticami grdo ravna!

Vrabcem je razprostranjen daleč po svetu, Severna in Srednja Evropa, Azija in tudi Severna Amerika je njegova domovina, in sedaj je tudi že v Ameriki in Avstraliji naseljen. Po Južni Evropi in po drugih vročih deželah ga zamenjujejo drugi, našemu jako podobni sorodniki.

Poljski vrabec je za spoznanje manjši od domačega, kateremu je tudi sicer podoben, akoravno ga ni težko razločiti od onega. Po glavi je rdečerjavkast, na grlu črn, po belih licih črno lisast in čez perutnice ima dva bela pasca. Nje po perju ni moči razločiti od njega.

Najrajši se drži po polju, po mejah in po grmovju, samo pozimi pride bliže k hišam, kjer laže najde potrebno hrano. Gnezdi najrajši v duplu starih dreves.

V svojih lastnostih in oponašanju je podoben domačemu, samo da je urnejši in spretnejši, in da ni tako bistroumen in zvit. Ni ga težko ujeti na limanice, največ se jih pa jeseni z drugimi ptiči vred polovi na gumnih.

KOS

Slovenec ima kosa rad, v njegovih očeh ima veljavo pred mnogo drugo ptico; še o človeku pravi: to ti je kos! če hoče zaznamovati pretkanega in zvitega človeka. Tudi narodna pesem se rada ukvarja s kosom, zlasti ga nagovarja, naj bi plesal. Bog si ga vedi, zakaj se baš od njega kaj takega pričakuje, saj ni, da bi dejal, da je za ples kaj bolj pripraven kakor kaka druga ptica. Sicer je resnica, da se med petjem zadovoljno ziblje in k pesmi poudarja z repom, kakor bi si takt dajal — ali to še ni ples. Imenitno je pa tudi to, da on nikdar ne pravi, da ne zna; brani se le češ da je bos. Na Štajerskem otroci pojo o njem:

*Pleši, pleši črni kos!
Kak bom plesal, ker sem bos.
Kam pa si čevlje dejal?
Stari babi sem jih dal.
Kaj pa ti je zanje dala?
Debelomastnega prašička.*

Kos je do 10 palcev dolga ptica, rep sam je 4 palce dolg. Ves je črn, samo kljun in kolobarček okoli oces je

rumen; ona je temnorjava, na prsih pegasta. Valjasti in na koncu malo ukrivljeni kljun je krajši od glave.

Kos skozi vse leto ostane pri nas; prebiva povsod po hostah in gajih, posebno tam, kjer so blizu vinogradi, kjer se jeseni rad sladka. Uren je in okreten, hitro skače po tléh in smučé skozi goščavo. Radoveden je, ako pa ugleda kaj nenavadnega, se prestraši, spusti perutnice, rep pa gori zavihné. Letalec je slab, ker ima kratke perutnice; zleti le, ako ga kdo spodi, in to nizko ob tleh do bližnje hoste. Med seboj se vabijo z glasom; dak-dak, kadar ga pa kaj splaši, zakriči: bik-bik in zleti.

Kos jé vse, kar sploh gre v slast pticam. Poleti pobira črve in mrgolince pod listjem in mahom; jeseni se hrani s sladkim in sočnim sadjem, najrajši zoblje grozdje po vinogradih; pozimi je pa vsaka jagoda dobra.

Zgodaj na pomlad že začne kos misliti na valitev. Večkrat se že meseca svečana, ko sneg še pokriva gozd in polje, razlega iz hoste njegova snubška pesem. Njegov glas je poln, jasen in krepak, melodija pa se bolj nagiblje na otožno. Gnezda ne dela nikdar visoko od tal, dostikrat pa tudi na sama tla, v kakem jarku pod grivo, pod kako korenino ali pa na parobek. Gnezdo je stkanó iz suhe trave, listja, koreninic in mahu; da se pa ta šara bolje sprime, primeša vmes tudi ilovnate zemlje, včasih je pa ilovice več nego druge snovi. On ji le pomaga pri donašanju, gnezdo pa dela ona sama.

O lepem vremenu najdemo že sredi sušca v gnezdu pet modrikastozelenih in sivo pegastih jajc. V tem ko ona vali, ji on prepeva, kakor najbolje vé in zna, samo okoli poldneva jo on zamenja za nekoliko časa. Ako se kaka lakomna zverka pritihotapi do gnezda, se stara dela, kakor bi bila hroma; težavno krivenca iz gnezda in šepa dalje ter tako zvabi zver za seboj in jo premoti, da potem zgreši gnezdo. Kosovka vali 16 dni; na leto ima dva zaroda.

Kos je čislan pevec, nauči se tudi druge pesmi. Ako ga hočeš izuriti, moraš še mladega vzeti iz gnezda in ga takoj vzeti v šolo, ko začne sam jesti. Obesiti ga moraš v tiho, mračno izbo ter mu spočetka samo pod večer, pozneje tudi v jutro in opoldne enkrat žvižgati pesem, katere ga hočeš naučiti. Kos te bo pazljivo poslušal in bo kmalu poskušal peti, sprva boječe in tiho, potem pa čedalje pogumneje in popolneje. Nauk pa traja, dokler cele pesmi ne ponovi brez napake. Dobrega pevca si boš tudi odgojil, ako ga obesiš k dobremu slavčku. V gajbi živi kos po 10 in še več let.

Kosovo meso je okusno in slastno, zlasti onega, ki je bil jeseni v vinogradu. Ptičarji jih na tisoče polové v locnje in na gumnih.

ŠTRK ALI ŠTORKLJA

Kakor lastovka se je ljudem priljubila tudi štorcklja. Človeku je všeč njeno pametno vedenje, njena čistost, izredna skrb za mlade in neprelomna zvestoba, ki za vse življenje veže samca na samico. Povsod so jih veselili, če se hočejo naseliti na strešnem slemenu, jim dajo še kako staro potrto kolo za podlago, da s tem lažje nanašajo gnezdo. Staro in mlado se razveseli, ko prva topla sapa na pomlad pripelje stare prijatelje nazaj iz vroče Afrike; jeseni pa se jim stoži, ko vidijo ljube znance zbirati se in se odpravljati na pot. Na Nemškem in tudi na Štajerskem, kjer ima tudi ime bogdal, pripovedujejo, da štorcklja prinaša otroke iz vode, da jih varuje kač, kadar v gozdu zaspe, in da se jeseni na Vzhodu spremeni v človeka. O njej se govori, da svoje mlade nosi na hrbtu, da jih uči letati in da jih rešuje nevarnosti, če poslopju, na katerem stanuje, grozi nesreča. Zato imajo štorckljo za srečnosno ptico; kjer gnezdi, tjakaj strel ne udari, tam sta sreča in zadovoljnost doma. Pravijo, da obogati, kdor prvega štrka na pomlad vidi, zato otroci na Štajerskem, ko ugledajo leteče štrke, pojo:

*Roda, roda, roda!
Štrk, štrk, štrk!
Zlati stric brez brk,
daj nam zlata, zlat!*

Štokljjo po raznih krajih imenujejo tudi štrk, štok in žabogolt. Spada med večje močvirke ptice, visoka je namreč čez tri čevlje, razkriljena pa meri do sedem čevljev. Je vsa belega perja razen črnih peruti in golega črnega kolobarja okoli oces. Visoke noge so rdeče, ravno tako tudi nespodobno dolgi, koničasti kljun.

Štrk živi povsod po Evropi (razen mrzlih severnih krajev), če tudi samo na poti. Gnezdi pa le po nekaterih pokrajinah, kjer so velika močvirja ali pa mokre loke in travniki, po katerih lovi živež sebi in svojim otrokom, po goratih krajih se seveda nikjer ne naseli, pa tudi sicer ne mara za številne kraje, kjer bi človek mislil, da mu mora vse ugajati. Naši slovenski kraji mu niso po volji, na Hrvaškem ga okoli Zagreba tudi ne vidiš, že malo niže, okoli Siska in naprej v Posavini, pa je po vaseh navaden gost.

Zgodaj spomladi, na Hrvaškem že prve dneve meseca sušca, se štrk pokaže v zračnih višavah ter se v lepih krogih počasi spušča na streho, kamor ga vabi zapuščno gnezdo. Nekaj dni za njim pride tudi ona in takoj se začne pomenljivo klepetanje. Prva skrb vrnivšega se

para je namenjena popravi starega gnezda. Štrkovo gnezdo je nanošeno iz vej in suhe brsti, kotanja pa je obložena z bičjem, šašem, travo, cunjami, papirji in podobno mehko šaro. Delo je končano v osmih dneh. Mladi se radi skušajo siloma polastiti starega gnezda svojih staršev; ti se branijo na vse kriplje in tako nastane dostikrat hud boj. Navadno pa morajo mladi odnehati. Toda tudi še potem gnezdo starih ni varno pred mladimi, ker vedno skušajo ukrasti z njega, kar se da, in porabiti za svoje novo gnezdo, zato mora eden od starih zmeraj stati pri gnezdu na straži tako dolgo, da mladi dokončajo svojega. Stari na svojem samo popravijo tisto, kar sta poškodovala sneg in vihar, vendar s temi popravami gnezdo sčasoma naraste več čevljev visoko, tako da v njem stanujejo in gnezdijo vrabci. Če štrku ni mogoče delati gnezda na kaki strehi, ga postavi tudi na vrh kakkega visokega drevesa.

Štoklja znese navadno po štiri velika belkasta jajca in vali sama, on pa jo hrani in skrbi za njeno varnost. Konec četrtega tedna se mladiči izvleče in tedaj se za starše prično utrudljivi dnevi. Treba jim je donašati obilne hrane, sprva mehkejše in drobnejše, pozneje pa vse vprek, kar je po travnikih in močvirjih dobiti — miši, žabe, ribe, slepce in kače. Prve dni jih morata pitati, pozneje jim pokladata raztrgano hrano; tudi potrebno vodo jim prinašata v kljunu. Toda nikdar ne gresta oba od gnezda,

eden zmeraj ostane pri otrocih za čuvaja. Ko malo odrastejo, začno tudi oni klepetati, konec drugega meseca gredo iz gnezda in skušajo po malem leteti, starši pa jih z lepim zgledom spodbujajo.

Štrk je izredno pameten ptič. Kaj dobro pozna človeka in presodi njegovo dejanje. Kjer ve, da so mu ljudje prijazni, je popolnoma domač, brez skrbi se naseli na takih hišah in je hvaležen, če mu gre človek pri gnezditvi na roko. Kjer pa vidi, da ga zalezujejo ali da kaj snujejo proti njemu, tam je neznansko nezaupen in previden, ni mu mogoče priti blizu. — Zjutraj zleti na senožeti ali na močvirja iskat živeža. Požrešnežu je vseč vsaka žival, ki jo lahko obvlada — gliste, hrošči, kobilice, žabe, ribe, kače, miši, krti, mlade ptice v gnezdu, celo mladi zajci niso varni pred njim in tudi strupene gade ustrahuje njegov močni kljun, samo krastač ne mara; ubije sicer jih, poje pa ne. Ko je želodec poln, se vrne h gnezdu in prebavlja s sključenim vratom, stoječ na eni nogi. Popoldne spet zleti in se vrne proti večeru ter se močno klepetaje spravlja k počitku.

Kmalu po svetem Jakobu se začno štrki enega območja zbirati na določenem kraju in se pripravljati na odhod. Ti zbori postajajo od dne do dne večji in nekega dne se glasno klepetaje vzdignejo in odlete proti jugu. Pravijo, da v teh zborih pred odhodom ubijejo vse slabice, ki niso zmožni za dolgo pot, in da se ravno tako

godi tistim, ki bi zatajili svoj rod in radi čez zimo ostali v varstvu prijaznega jim človeka.

Na vse to mi ni treba še posebej omenjati, da se štrk lahko in hitro sprijazni s človekom in privadi hiše.

Na poti leti skozi naše kraje tudi črna štorclja. Ta je nekoliko manjša od navadne in je po glavi, vratu in perutnicah črna, na zeleno se spreminjajoča, spodaj pa bela.

Ta plaha ptica stanuje samo po samotnih gozdovih blizu večjih močvirij in gnezdi po dneju. Človeka se povsod skrbno ogiblje.

MEDVED

Na slovenski zemlji, kar je je od sinjega morja do hladne Drave, ni takih zveri, ki bi človeka zalezovale in ga iz zasede napadale in raztrgale. Pač pa jih imamo nekaj, ki so tako močne in divje, da utegnejo časi ljudem biti v resnici opasne (nevarne). Ne bode se pa lahko zgodilo, da bi kaka naša gozdna zver iz lepega mira skočila na človeka, ali ga gonila in preganjala. Vesele so, ako jih ta pušča na miru, in če bi se imele z njim v gozdu srečati, ognejo se ga radovoljno. Že na daljavo se mu umaknejo v goščo, kakor hitro ga opazijo ali ovehajo. Ko bi nič drugega ne bilo, bil bi človek lahko zadovoljen, šel bi mimo zveri: meni nič, tebi nič, in obema bi bilo prav.

Toda človek ima drugo za bregom. Te zverine mu delajo škodo, časi prav veliko škodo, ker mu davijo in trgajo na paši živino, v gozdu srne, zajce in drugo divjačino, s katero bi se rad sam okoristil. Zato jih preganja na vse kriplje, strelja jih in ubija, stavlja jim pasti in progle, poklada jim na pota otrovano (ostrupljeno) vado, zasleduje njih brloge ter jim jemlje mladiče. To gre zverini do živega. Ako je lovčeva krogla ni zadela do smrti, vrže se

kakor besna na svojega neprijatelja. Začne se boj, iz katerega človek večkrat odnese težke rane, katerih časi celo preboleti ne more.

Najopasnejša naša zverina je gotovo medved, ki se še zmerom nahaja po naših pokrajinah, dasi ga človek od nekdanj zatira na vso moč. Biva povsod po velikih goratih gozdih, kjer v pečinah in med razsednimi skalami nahaja obilo navetja. Največ jih je na Kranjskem po prostranih gozdih, ki pokrivajo svet okoli Snežnika ob hrvaški meji, odkoder zahajajo v bližnje kočevske in ribniške gozde, z druge strani pa jim je pot odprt na Hrvaško in v gornjo Vojno Krajino. V Hrušici in takisto tudi v sosednjih trnovskih in idrijskih gozdih je že nekaj časa zatrt. Še zdaj pa gospodari po Kamniških planinah, četudi je ondi že precej redek. Leta 1854. sem videl tri cente težkega, ki je bil na spomlad ustreljen v Bistriški dolini nad Kamnikom. Mnogo več jih stanuje po gorenjskih, zlasti po Bohinjskih planinah. Na Štajerskem so ga skoro popolnoma iztrebili, Pohorje ga nima več, samo v Savinjskih (solčavskih) planinah ga še časi slede, kamor pa lahko prehaja iz Kamniških hribov. Sploh se ta zver potepa rada daleč naokrog. Na Koroškem na primer medveda že mnogo let ni več med stalno zverino, ali malokatero leto mine, da ne bi sledili katerega, ki se je z Gorenjskega tja priklatil. Na potu se posebno rad oglašča pri uljnjakih, kamor iz doline prinašajo čebele na

planinsko pašo, ter si tu in tam privošči kakov panj, kajti znano je, da so mu med in čebele v največjo slast. Pred nekaj leti je tak kranjski uhajač raztrgal čez 100 panjev.

Da medved na Kranjskem še dandanes ni tako redka zver, kakor bi morebiti kdo mislil, je razvidno že iz tega, da so letošnje zime obenem tri pritirali okrajnemu glavarstvu v Logatec na ogled. Znano je namreč vsakemu, da dežela lovcem v izpodbudo daje na vsako medvedovo glavo nekoliko plačila. Po uradnih poročilih so ubili na Kranjskem od 1870. do 1879. leta 45 medvedov, od teh jih je 1879. leta padlo 15.

Na Primorskem se o medvedih že dalj časa nič ne čuje. V Istri je bržčas zatrt. V Čičih se stari možje pač še spominjajo medvedov in boja z njimi. Zadnjega pa so tam okoli 1860. leta gonili v Šiji nad Laniščem. Tudi po Goriškem so jih potrebili, edino na Bovškem svetu, v Koritnici in na izviru Soče, v tako imenovani Trenti, se je pokazal sem ter tja še kakov kosmatin, toda tudi po teh divjih in težko pristopnih gorskih samotah gine od leta do leta. In prav verjetno je, da so vsi, ki so jih zadnjih let sledili tod, prihajali iz bližnjih Bohinjskih planin. Star lovec, z imenom Tomaž Štrukelj iz Loga pod Predelom, je ustrelil njega dni v Koritnici dva medveda, in sicer enega meseca novembra 1835., drugega konec novembra 1848. leta. Vodeč me na Mangart, mi je tudi kazal mesti, kjer se je to zgodilo. V Trenti so zadnjega

ubili 1871. leta na sv. Marka dan, a ta bode vsem Trentarjem ostal v spominu in še pozni rodovi bodo o njem govorili. Zasledili so namreč v Zadnjici medveda in kmalu mu je bilo nekoliko mož za petami, med njimi je bil tudi cerkvenec Anton Tožbar. Niso hodili dolgo, ko najdejo medveda v neki strmini. Tožbar strelji in zadene medveda, toda ne do smrti. Ranjeni medved zarjove, da se je razlegalo po vsej Zadnjici. Tožbar, misleč, da je zver dobro zadeta, gre bliže ter ji zapodi še drugo kroglo med rebra. A medved zbere svoje zadnje moči in se razkačen vrže proti lovcu. Ta se mu hoče umakniti, v tem se mu spesne v sneg, mož pade in medved ga pograbi za spodnjo čeljust ter mu jo z jezikom vred odtrga. Bog ve, kako bi se bilo Tožbarju dalje godilo, ko ne bi bili priskočili tovariši, ubili medveda in tako rešili moža razdražene zverine. Rana je bila strahovita, a Tožbar jo je vendar prebolel in živi čvrst in zdrav še dandanes. Videl sem ga poldrugo leto potem, ko se mu je nesreča pripetila. Strašno ga je bilo gledati, ko je odvezal ruto, katero je navadno nosil obvezano okoli glave. Govoriti seveda se ni dalo z njim, edina žena je umela njegove hohnjave glasove. Jesti seveda ne more ničesar, po liju (trahtarju) vliiva tekočo hrano z drobno razsekanim mesom vase. Kadar hoče jesti, vleže se na tla, v eno roko prime ogle-dalo, v drugo pa lijec.

Medved je naša največja in najtežja zver. Kadar je dorasel, meri v dolgost malone seženj in tehta 150 do 200 kil. Kakor je videti težak in neokreten, je vendar hitrejši od vsakega moža, bodisi po ravnem ali v hrib. Znan je tudi kot dober plezalec, in v vodo gre ne samo v sili, temveč tudi za svoje veselje. V hrani ni izbirljiv, v tem je nekako podoben svinji. V mladosti se hrani največ z žitom, po katerem dostikrat naredi veliko škodo, ker vse povalja in pohodi, nadalje z raznim gozdnim sadjem, z bukenco in gabrico, z jagodami in gobami, z prigrizki pa je dobra vsaka, še tako drobna živalica, ki mu pride v kremplje. Ako ne najde boljšega, razkopava mravljišča in jé mravlje. Ko je pa okusil slast mesa, ne gredo mu lesnike in gobe več v tek, ampak zasleduje večje živali in dela pri živini, psoči se po planinah, človeku veliko škodo. Kravo pograbi od zadaj, skočivši ji na hrbet, pregrizne ji vrat ter jo odvede v goščo. Na lovu ga vodi največ dober nos; pravijo, da človeka ovoha že na 200-300 korakov daljave. Pozimi spi v brlogu, kjer tudi medvedka skoti navadno po dva jako majhna in okorna, slepa mladiča, od katerih se po več tednov niti za korak ne premakne. Še jedi in pijače prvi čas nima v mislih.

Od ubitega medveda ima človek dobršno korist. Koža jesenskega ali zimskega medveda je zmerom vredna okoli 20 goldinarjev, meso je užitno, zlasti tace so neki slaščica prve vrste.

VOLK

Druga zgrabljiva zverina, ki utegne časi človeku biti opasna, je požeruh volk. Grdoglednik je sicer boječ in strahopeten, človeka se ogiblje na daljavo. Toda kadar pritisne glad, takrat se ojunači in pograbi tudi otroka ali celo ženo. Moža pa, četudi praznih rok, ga je vendar strah, s čistega mira ga ne zgrabi lahko. Drugačen pa je, seveda, ako se mu je braniti proti človeku, bodisi da ga ta moti pri krvavem delu, ali ga obstreli na lovu. Takisto srčno se tudi samica zažene na človeka, ki se dotakne njenih mladičev. Pred nekaj leti se je bralo po časopisih, da je volk ob belem dnevu na Notranjskem napadel ženo, ki je prav sama delala na polju. Žena pa, zagledavši režečo zver pred seboj, ne bodi lena, zavzdigne motiko in oplazi volka tako močno po glavi, da se omamljen zvrne po tleh, kjer ga pogumna kmetica dotolče do dobrega.

Volk je po velikosti in rasti podoben velikemu ovčarskemu psu. Medel je in koščen, čez trebuh preščipnjen. Na prvi pogled se mu pozna, da ga trapi vekovečen glad. Pri vsem tem je močan in žilav kakor jeklo. Od psa se razlikuje po širokih, zastavnih prsih, po debelem,

zatepenem vratu in po visečem repu, največ ga pa izdaja hudi in srepi pogled.

Volkov je po slovenskih deželah še zmerom več kot preveč, dasi ga od nekdanj na vse kriplje preganjajo in pobijajo. In vse naše pobijanje in zatiranje še dolgo ne bo izdatno pomagalo, in sicer tako dolgo ne, dokler se ta zver po Hrvaškem ne bode krepkeje zatirala. Odonodod namreč prihajajo volkovi čez Kolpo v Kočevske in Snežniške gozde, od koder časi zahajajo daleč v notranjo deželo, klatijo se po vsem Dolenjskem in Notranjskem, po Istri in vsako leto zaide kateri čez Nanos na Goriško, čez Hrušico pa na Gorenjsko. Na Kranjskem so počenši od 1870. leta pobili 146 volkov in sicer največ 1878. leta, ko jih je padlo 26. Na Goriškem je zadnjih dvajset let poraženih 14 volkov, za katere se je plačalo 215 goldinarjev. Na Koroško se prav redkoma zateče kak volk, leta in leta minejo, ne da bi se čulo o kaki taki zveri. Zadnji je padel 18. sušca 1874. leta v Ziljski dolini. Mnogo več imajo na Štajerskem opraviti z volkovi, zlasti ob hrvaški meji dobivajo te nevšečne in nepozvane goste iz sosedne dežele. Posebno pozimi se pogostoma kateri pritepe v brežiški, kozjanski ali rogaški okraj, kjer ga pa navadno kmalu zapode nazaj, od koder je prišel.

Iz vsega, kar je bilo dozdej povedano, je torej razvidno, da so naši volkovi večinoma hrvaški uskoki ali uha-jači. Zato se največ posamični klatijo okoli, kvečjemu se

pozimi po dva ali trije združijo na skupni lov. Vendar so jih 1867. leta videli na Vremščici šest skupaj. Na Hrvaškem pa v hudih zimah večkrat videvajo po šest do osem glav in še več v enem krdelu. Vendar se mi po vsem, kar sem o tem na Hrvaškem sam videl in slišal, nikakor ne zdi verjetno, kar Nemeč B r e h m poroča o hrvaških volkovih. Piše namreč, da je 8. grudna 1871 v Suhaji gnal pastir čredo ovac na pašo, a ko je prišel s svojo živinico na jasno, zakadi se 60, bèri šestdeset volkov v ovce, raztrga mu jih 24, ostalo pa mu razpodi na vse vetrove in od vseh teh se je povrnilo samo eno jag-nje. To je očitna pomota, bodisi da se mu je napačno poročalo, bodisi da se je učenjak zapisal. Šestdeset volkov v enem krdelu, to je vendar preveč, tudi za Hrvaško preveč. Šest bi utegnilo tu biti pravo število. Dobro mi je namreč znano, da se je ondi na velikih lovih ali hajkah, katere so razpisale politične oblasti na vedne pritožbe stanovnikov, in katerih se je udeleževalo na stotine lovcev in pogonjičev, vzdignilo navadno kakih pet ali šest volkov in še od teh je večina navadno odnesla zdrave pete, časi pa tudi vsi. Spominjam se, da lovci iz velikega lova na volkove niso prinesli drugega plena, nego dolgouhega zajca. Taki lovi koristijo edino s tem, da prestrašena zver pobegne čez mejo na Štajersko, Kranjsko in v Istro.

Volk je ponočna zver. Podnevi se skriva po gozdih, kjer navadno v najgostejšem mladovju preleži in predremlje ves dan do večernega mraka; samo v tihi samoti, kjer se mu ni bati človeka, vzdigne se že popoldne in gre na prežo. Na ravnem se podnevi potika tudi po žitu, zlasti po koruzi, in časi je celo prav blizu ljudskih stanovišč. Ponoči pa dirja okrog in prehodi hribe in doline, da si napolni vedno prazni in ruleči želodec. Takrat ga glad prižene tudi v vas, kjer izpred hiš pobira domače pse ali pa poskuša splaziti se v kakov slabo zaprt ovčjak. Žre pa vse, kar mu pride pod zobe, bodisi miš, jež ali lisica, kuščar, kača ali žaba. Ako najde mrhovino, nažre se je do sitega, in če ni niti tega niti onega, okrne v polje ter si glad potolaži z bučami, s koruzo ali celo s krompirjem. No to škodo bi mu človek še rad pregledal, ko bi mrhar ostal pri tem. Ali bolj od krompirja in ježa mika ga srna in zajec, ovca in svinja. In ako zaide med nje, ne zadovoljuje se z eno živaljo, temveč kolje in davi in mesari, dokler čuti kaj živega okoli sebe. In ravno zato mu je človek tako neusmiljen sovražnik. Leta 1879. je zaklal volk v Trnovskem gozdu v Krniškem lovišču v dveh ali treh dnevih 23 srn in srnjakov.

RIS

Tretja divja zver, katere človek — zlasti ako je praznih rok — ne bi rad srečal sredi gozda, je ris. Kaj takega se sicer ne more lahko dogoditi, ker te zveri po naših gozdovih ni skoro nikjer več, in tudi ondi, kjer še biva, je jako redka. Nekdanji velikanski gozdi, v katerih je poleg medveda gospodaril ris, so poraženi. Človeški rod se je množil od leta do leta ter je zato gozde preobrazil v črte in laze, v njive in senokoše, ali pa v kraške kamenite puščave. Z gozdovi je šla tudi divjačina zmerom na manj; kjer pa ni gozdov in ni divjačine, ondi tudi risu ni obstanka. In ko bi človek tudi zašel v goščave, kjer še risi prebivajo, težko da bi katerega dobil na oči, ker tudi ta zver se človeku že od daleč umika. Strah pred risom je zatorej, ako ne popolnoma prazen, vsaj pretiran. Groznejšega, nego je v resnici, ga delajo razne pravljice o njegovi nezasitni krvoločnosti in neverjetni bistrovidnosti. Ako bi bilo pravljici verjeti, vidi ris celo skozi steno. No tudi to je mogoče, toda gotovo samo ondi, kjer je luknja v steni. Kdo bi se potem ne bal strahovite zveri?

Toda govorimo brez šale. Iz lepega mira ris človeka ne napade, obstreljen ali drugače razkačen mu je pa lahko prav tako opasen, kakor volk ali medved. Noben lovec, ako je sam, se ne spusti z njim rad v boj.

Na slovenski zemlji je ris dandanes malone zatrt. Samo v velikih, že omenjenih Snežniških gozdovih se še nahaja, dasi je tudi ondi že na majhnem številu. Odonod pohaja, zlasti pozimi, po Javorniku, zaide tudi v Borovniške gozde in tja pod Hrušico. No, kakor sem že rekel, od leta do leta se čuje manj in manj o tej zverini. Pozimi na leto 1855. je bilo v Ljubljani hkrati videti tri rise, ubite v lovišču gosposčine Bistranske. Zadnjega so ubili 1870. leta. Na Goriškem je bil zadnji ustreljen v Tolminskih hribih okoli 1850. leta. Na Koroškem so ob kranjski meji rise sledili še pred kakimi dvajsetimi leti, zadnjega so menda ulovili leta 1858. Pozneje se ni nobeden več pokazal in lahko se reče, da so v Korotanu iztrebljeni, takisto tudi na Štajerskem.

Star ris tehta do 30 kil in je velik kakor srednji mesarski pes, samo da ni tako zalit in ne tako okoren. Na psa spominja tudi po visokih nogah, glava pa ga izdaja za zver mačjega plemena. Najlaže pa ga je poznati po črnih strčočih čopkih na ostro prirezanih ušesih in po kratkem, na koncu zmerom črnem repu. Dlake je sivkastordeče, po trebuhu umazano belkaste, po životu in po nogah je rjavkasto pikast in lisast.

Ris ves dan presanjari v svojem brlogu, bodisi v kakem duplu, pod kako pečino ali pa v mladem smrečju, kjer je najgostejše. Kakor vse mačke, se tudi on rad sonči raztegnjen ali na hrbtu ležeč. O mraku oživi in gre na lov, po katerem ga vodi največ čuda tenak sluh in tudi bister vid, nos mu pa pri tem ni v korist, ker tako slabo voha, da nobene divjačine ne more slediti. Ako je ugle dal kako žival, katero si upa obvladati, plazi se po mačje do nje in potem se v drznem, do pet metrov dolgem skoku vrže na plen, zadere mu ostre kremplje globoko v meso ter mu pretrga vratne žile. Ako se mu prvi skok ni posrečil, ne skače rad v drugo. Največ škode dela ris med divjačino, posebno med srnami. Samo ob sebi se razume, da bi mu tudi bravina (ovčje meso) in prčevina (kozje meso) šla v slast, ali te pri nas ne dobode tako lahko, ker je ta žival samo podnevi zunaj, ponoči se pa zapre v kolikor toliko trdno stajo in tudi drugače je pod pazko. Ako se mu pa vendar posreči pritihotapiti se med drobnico brez varuha, potem se pa naloče krvi do sitega. Kakor volk, ali pa še bolj pohlepno, trga in kolje tudi ris brez usmiljenja, dokler čuti še kako živo glavo. Ris, katerega so na Koroškem ujeli, je nekoč v eni noči raztrgal sedem ovac, drugikrat pa osem, ne da bi bil kaj žrl od njih. Od drugod se poroča, da je ris v eni noči zaklal trideset ovac.

BOLHA

Majhno živinče, velika moč! Skoro ne vidiš je, ali tem bolje jo čutim. Dasi je mičkена, vendar gane najtežjega možaka, kako ne bi ženske, ki je mehkejše kože in torej bolj čutljiva za vbodce predrzne skokice. Da pa včasih ta nemirna drbozen tudi omikanega moža lahko razdraži, pritrtil mi bode vsak, kdor je na potu kdaj zašel v kak bolšjak. Truden se vržeš na ležišče, že te je prevzel sen, kar te nekaj zaskeli. Nevoljen posegneš tja in prepodiš sitnega dražilca. A kaj ti to pomaga? Enega si odgnal, a hkrati te napadeta dva druga, zdaj že trije, sam ne veš, kje bi se prej podrgnil; vse ležišče je oživilo. Tu ne bo miru vso noč. Odrečeš se torej mehki postelji ter počitka potrebe ude razporediš po kaki klopi ali mizi. Tudi tukaj te še neka časa vznemirjajo rjavi krvo-pivci, katere si s postelje s seboj prinesel, a ko se tí nasitijo, imaš mir.

Tega mrčesa je največ v poletni vročini meseca julija in avgusta. Takrat so tudi najhujše. A kakor je bolha neprilichna, je vendar nedolžnejša nego komar, ker vsaj ne pušča za seboj nikakršnega bolečega sledu. Takrat pač zbode, kadar človeku zapiči svoje bodalce v kožo. To je

pa tudi vsa bolečina, kvečjemu zardi koža okoli pika, pa tudi to kmalu izgine. Mnogi celo trdijo, da prava človeška bolha niti takega nedolžnega sledu ne puščajo za seboj, temveč da pičeno mesto samo takrat zardi, kadar človeka okolje bolha, ki je od psa ali mačka uskočila. Pes in maček imata svojo posebno bolho, ki sicer sama ne gre rada od njiju, ali ako si jo prepodita in otreseta, prehaja na človeka ter se lačna poloti tudi njegove kože. Pasja in mačja bolha pa mnogo huje kolje nego človeška. Razen psa in mačke imajo še mnoge druge živali svoje posebne bolhe, npr.: netopir, jež, krt, jazbec, kuna, veverica, podgana in miš.

Samec bolhač je manjši od bolhe samice. Bolha nima kril, zato ne more leteti, a tem boljše zna skakati. To zmožnost naznanjajo že dolge in močne noge. Posebno samec je znan kot drzen skakač. Če je treba, poskoči svojo dolgost 200 kratov. Kdo bi mogel z njim temovati?

Marsikdo verjame še dandanes, da se bolhe lahko zarede same ob sebi, zlasti v poscanem žaganju. Toda ta je bosa. Kakor vsaka druga žival, izleže se tudi bolha samo iz jajca, katero je druga bolha zaleгла. Samica znese kakih dvanajst jajc, toda ne na človeka, temveč na tla med poke in raze izbinega poda, v pljuvalnik in v smeti, sploh koderkoli je kaj nesnage. Zato je tega mrčesa največ po hišah, kjer so podovi umazani, kjer je več

majhnih otrok in kjer se ne gleda mnogo na snago in čejo. Pri nas je po mnogih hišah navada, da potresajo mokro žaganje po izbi, preden jo izmetejo. V tako, s smetmi pomešano žaganje bolhe posebno rade zalegajo jajca, zato ga moraš takoj odstraniti iz stanovanja. Poleti se v šestih dneh izvali iz jajca majhen bel črviček, ki sicer nima nog, ali vendar se dosti hitro pomika po tleh, zvijaje se kakor kačica. Hrani se z razno nesnago, s posušenimi pljunki in drugimi odpadki. V enajstih dneh doraste in potem se zabubi v tankem zapredku, iz katerega za enajst dni smukne drzen skakalec. Poleti je vsa preobrazba dovršena v štirih tednih. Nekateri mislijo, da le samice koljejo in kri pijejo, samci pa ne. Mogoče, ali poroštva za to trditev ne dajemo.

Najlaže se rešiš bolh s prahom, ki se napravlja iz cvetja nekaterih rastlin, rastočih v Kavkazu. Dobiva se po prodajalnicah pod imenom: perzijski prah proti mrčesom. Popotnik naj bi zmerom nosil s seboj nekoliko tega praha.

ŠČIPAVEC ALI ŠKORPIJON

Ščipavca ali škorpijona pozna pri nas vsak človek, ako ne drugače, že iz svetega pisma, ali še bolj gotovo iz pratike ali koledarja, ter tudi vé, da je vzet med nebeška znamenja. Ti si pa gotovo videl že živega, ako si privzdignil kak kamen ali trhlevino. Zanimala te je morebiti čudna živalca z rakovimi škarjami, ki je pregnana iz temnega krivališča s povzdignjenim repom nemirno tekala sem ter tja, iskaje si novega zavetja, katerega je tudi kmalu našla, ako je nisi prej pobil, spomnivši se nje strupenosti. Škorpijon je namreč še zmerom razkričan kot velik strupenjak. Strah pred njim bi bil še večji, ko bi sosed ne imel škorpijonovega olja, to je namreč navadno olje, v katerem je nekoliko škorpijonov namočenih. Res je, da v vasi nobeden ne pamti, da bi bilo komu treba tega olja, ali tako imenitno zdravilo je vendar dobro imeti pri hiši. Kaj se ve? Nesreča nikdar ne spi. In kaj pa tisto, kar se bere v starih bukvah o njem? Ako ga zajame kolobar žarečega oglja ter vidi, da mu je umreti v ognju, zabode se sam s strupenim želom. Ali to ni junaštvo?

To bi bila res junaška smrt, ko bi ta pripovedka ne bila od kraja do konca izmišljena. Pa tudi kar se hudine njegovega strupa tiče, se mu dela prevelika čast. Škorpijonov pik ni nič opasnejši (nevarnejši) od sršenovega. Vbodeno mesto zateče in zardi, rana te peče in ščepi, a hujših nasledkov nima. Vsako hladilo ti tolaži in manjša bolečino. Najbolje pa tudi proti škorpijonovemu piku deluje amonijak (salmijakovec) in, če tega ni pri roki, dobra je tudi pepelika (potašelj), ali pa nekoliko zmočen tobakov pepel. Olje nikakor ne more škoditi, celo dobro je, ker hladi. Ali so se pa škorpijoni v njem močili ali ne, je pač vseeno.

To vse velja pa samo o našem škorpijonu. Drugod, sosebno v vročih krajih, se nahajajo mnogo večji in strupenejši ščipavci. Njihov pik deluje kakor kačji strup. Pičenega človeka vije krč, napadajo ga slabosti in omotice in goni ga na bljuvanje. To traja več dni in, dasi mu pozneje odleže, vendar časi še dolgo boleha. V Afriki in Vzhodni Indiji so pa tudi taki, ki človeka umore v nekoliko urah.

Po slovenskih deželah živi ena sama vrsta škorpijona, namreč navadni evropski, samo v Primorju se nahaja poleg njega še drugi večji in temnejši laški. Do dveh palcev dolga žival ima precej širok, v obrisu jajčast život in tenak členast rep ter je oblečena v roženo, rjavo kožo.

Na životu opazimo razen velikih ščipalnic ali škarij še štiri pare nog. Repov zadnji člen je nekoliko nepihnjen ter se konča v votlo želo, po katerem se iz mehurca izcedi kapljica strupa v ranico. Razen dveh večjih očes ima na vsaki strani še 2-5 manjših.

Ščipavec se podnevi skriva pod kamenje, za lub, v star les, v zidne razpoke in druga enaka skrivališča. Zahaja pa tudi v hiše ter se potika po temnih kotih, in zablodi tudi v postelje. Ponoči teka okoli in si lovi razne žuželke in pajke (palke) v hrano. Hiter je in teče tudi navstran ali po rakovo navzad, rep zmerom kvišku držeč. Plen pograbi s ščipalnicami, ga nekoliko privzdigne in zabo-de z želom. Živalca se malo strese in že je mrtva. Ščipa-vec jo potem izsesa in ostavi (pusti) prazen meh, če je bila pa mehka, jo raztrga in požre kos za kosom.

Samica rodi 20-50 živih mladih, ki takoj zlezejo na svojo mater in ne gredo od nje, dokler živi. Ta hira in se po malem suši ter naposled pogine, a mladiči se razkro-pe na vse vetrove.

KLOP ALI KLEŠČ

Tega nevšečnega gosta pozna vak, ki je večkrat, bodisi na lovu, bodisi v drugem delu, hodil po hosti, ali je posedal kraj grmovja. Stiha se ti priplazi suha in tenka živalca, pa ako se te je le dotaknila z eno nožico, poprime se te tako čvrsto, da je ne otreseš zlepa. Poleg ostrih kavčic (krepeljev) ima namreč na nogi še ploskvico, s katero se pilepi nate. Zato tudi slovenski pregovor pozna klopa zaradi tega svojstva. »Drži se me kakor klop«, pravimo o človeku, katerega se ne moremo otresti, o vsiljivcu, ki nas spremlja kakor naša senca.

Ako se je klop prijel človeka, zaide mu na kožo ter se mu kolikor mogoče globoko vanjo zarije. Potem zabode močnemu rilcu podobno sesalce v meso in začne vleči kri vase. Sesalce je obrastlo z majhnimi zobci, katerim so ostre konice (špice) nazaj obrjene. Zato se rilček tudi ne da tako lahko izdreti, pretrga se ti navadno in rilec ostane v koži. A to je slabše, nego da si pustil klopa piti, kajti sedaj se ti bodeno mesto vname in naredi se ti boleče ulje (tvor). Zato najbolje storiš, ako na klopa, ki se ti je zaril v kožo, kaneš kapljico tobakovega soka ali žganja. Kmalu bodeš čutil, da klop popušča in

izdira rilec. Takisto dobro je tudi klopa in kožo okoli njega polagoma mazati z oljem. Najhitreje ga pa umori kaplja bencina.

Na tešče je klop majhna, ploska, jako tenka osmonožna živalca. Samec je zmerom suh in majhen, ker ne pije krvi. To delajo zgolj samice, ki so na tešče tudi tako suhe, a ko so se napile krvi, raztegne se jim čudovito usnjata koža, da so debele kakor grah ali celo kakor droban lešnjak.

Mnogo bolj pa nego človek trpe od klopov nekatere živali, bodisi domače ali divje, ki bivajo ali zahajajo v hosto. Tako na pr. ovce, govedo in predvsem lovski psi, zato se navadni klop tudi imenuje pasji; od divjih pa lisice in veverice.

Samica znese na stotine jajec in pogine. Mladi prvi čas jedo svojo mater in se skrivajo pod njo, potem se razidejo in po daljšem preobrazovanju dorastejo.

Tu in tam se nahaja po golobnjakih še neki drugi klop, ki po svojih navadah spominja na stenico. To je g o l o b j i ali o b r o b l j e n i k l o p . Podnevi se skriva kakor stenica, ponoči pa hodi golobom kri pit, zlasti mladičem, ki časi zaradi tega tudi poginejo. Kjer so golobnjaki obešeni na hišah, zahaja tudi klop tudi v ljudska stanova-lišča in pušča kri spečim ljudem, a napivši se, hitro odnese pete. Pri luči se ne gane, temveč se pritaji, kakor bi

bil mrtev. Pik golobjega klopa je jako boleč, po več dni človeka neizrečeno srbi, koža se vname in pri tenkopolt-nih ljudeh, na pr. pri otrocih, se izpahnejo mehurji, ka-kor bi se bili opekli, in bolečine se širi daleč naprej po ži-lah.

Ta klop je velik kakor srednja stenica, toda na jajča-STEM telesu nima nobene zareze. Rjasti hrbet mu je ne-koliko vdrt in krog in krog belkasto obrobljen, zato ga tako imenujemo. Tudi noge (8) in trebušna stran so mu rumenobelkaste, kadar je na tešče.

www.omnibus.se/beseda

ISBN 91-7301-136-3